

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
МОНОПРОФІЛЬНИХ МІСТ**

Виконала: магістрантка 2-го курсу, групи 8.2812-1з
спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне
управління та адміністрування»
О.Г. Коробка

Керівник: професор кафедри філософії, публічного
управління та соціальної роботи,
професор, д.і.н., Приймак О.М.

Рецензент: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, д.філос.н. Краснокутський О.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління

Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи

Т.І. Бутченко

« » 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Коробці Олені Григорівні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Механізми публічного управління соціально-економічним розвитком територіальних громад монопрофільних міст

керівник роботи Приймак Олег Миколайович, д.і.н, професор,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «01» травня 2023 року № 647-с

2. Строк подання студентом роботи 6 грудня 2023 року

3. Вихідні дані до роботи Публічне управління та адміністрування : навч. посібник / за заг. ред. О. В. Скидана. – Житомир : ЖНАЕУ, 2017. 705 с.; Основи регіонального управління в Україні : підручник / за заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2012. 576 с. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. 740 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати науковий підхід в управлінні розвитком територіальних громад в Україні. 2. Уточнити зміст основних понять дослідження: «територіальна громада», «місцеве самоврядування», «монопрофільне місто». 3. Визначити принципи та методи дослідження управління розвитком територіальних громад. 4. Дослідити організаційно-правові засади управління розвитком територіальної громади в сучасних умовах. 5. Охарактеризувати соціально-економічний розвиток територіальних громад в контексті децентралізації в Україні. 6. Виявити проблеми децентралізації управління розвитком територіальних громад. 7. Висвітлити результати дослідження соціально-економічного розвитку в територіальній громаді м. Енергодар. 8. Дослідити стан та перспективи стратегічного планування розвитку територіальної громади монопрофільного міста. 9. Визначити стан громадської участі у процесі управління територіальною громадою

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Приймак О.М, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,	16.05.2023	16.05.2023
Розділ 2	Приймак О.М, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,	28.08.2023	28.08.2023
Розділ 3	Приймак О.М, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,	10.10.2023	10.10.2023

7. Дата видачі завдання 10 травня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень – квітень 2023	виконано
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2023	виконано
3.	Розробка основних положень роботи	Червень 2023	виконано
4.	I розділ	Червень – серпень 2023	виконано
5.	II розділ	Серпень – жовтень 2023	виконано
6.	III розділ	Жовтень – листопад 2023	виконано
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2023	виконано
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2023	виконано

Студент _____ О.О. Іванченко

Керівник роботи _____ О.М. Приймак

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.В. Заїка

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 94 сторінок, 78 позицій у списку літератури, 1 додатку.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ, МОНОПРОФІЛЬНЕ МІСТО

Мета дослідження: вивчення теоретичних та методичних засад управління розвитком територіальних громад, а також удосконалення соціально-економічного розвитку монопрофільних міст.

Об'єкт дослідження: механізми соціально-економічного розвитку місцевих територіальних громад.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти вдосконалення організаційного механізму управлінням стратегічного планування соціально-економічного розвитку монопрофільних міст.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, структурно-функціональний, аналіз статистичних даних.

Гіпотеза: Одним із головних завдань соціально-економічного розвитку територіальних громад монопрофільних міст є ефективне муніципальне управління, що стає ефективним завдяки залученню місцевої громади, бізнесу та стимулювання інвестиції в нові та існуючі підприємства.

Висновки: 1. Управління територіальною громадою, повинно повноцінно реалізувати загальнодержавну політику на території громади, максимально враховуючи її ресурсний потенціал, особливості суспільної системи та потреби населення громади.

2. Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації надає можливості підвищення фінансової спроможності, економічної та інвестиційної привабливості територій.

3. Впровадження довгострокового стратегічного планування розвитку монопрофільних міст є вкрай необхідним для сталого соціально-економічного розвитку та подолання їх монопрофільності.

SUMMARY

The qualification work consists of 93 pages, 77 positions in the reference list and 2 annexes.

TERRITORIAL COMMUNITY, LOCAL GOVERNMENT, SINGLE-INDUSTRY TOWN

The aim of the study is to examine the theoretical and methodological foundations of the management of the development of territorial communities and the improvement of the socio-economic development of single-industry towns.

The object of study is the mechanisms of social and economic development of local territorial communities.

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of improvement of the organisational mechanism of management of strategic planning of social and economic development of single-industry towns.

Research methods are analysis, synthesis, induction, deduction, structural-functional method, and statistical data analysis.

Hypothesis: One of the main tasks of the socio-economic development of territorial communities of single-industry towns is effective municipal administration, which becomes effective thanks to the involvement of the local community, business, and stimulation of investments in new and existing enterprises.

Conclusions: 1. Management of territorial community should be fully realised by the national policy on the territory of the community, taking into account its resource potential to the full, peculiarities of the social system and needs of people in the community.

2. The development of territorial communities in the conditions of decentralisation is an opportunity to increase the financial capacity, economic and investment attractiveness of territories.

3. The implementation of long-term strategic planning of single-industry towns is extremely necessary for sustainable socio-economic development and overcoming their single-industry character.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	
1.1. Науковий підхід в управлінні розвитком територіальних громад в Україні.	10
1.2. Характеристика головних понять: «територіальна громада», «місцеве самоврядування».....	14
1.3. Принципи та методи дослідження управління розвитком територіальних громад.....	20
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО- УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	
2.1. Організаційно-правові засади управління розвитком територіальної громади в сучасних умовах.....	28
2.2. Соціально-економічний розвиток територіальних громад в контексті децентралізації в Україні.....	35
2.3. Проблеми децентралізації управління розвитком територіальних громад..	42
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО- УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДМОНОПРОФІЛЬНИХ МІСТ	
3.1. Результати дослідження соціально-економічного розвитку в територіальній громаді м. Енергодар	46
3.2. Стан та перспективи стратегічного планування розвитку територіальної громади монопрофільного міста.....	60
3.3. Громадська участь у процесі управління територіальною громадою.....	69
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	84
ДОДАТКИ.....	93

Вступ

Актуальність дослідження. В умовах проведення реформи децентралізації влади, розвитку місцевого самоврядування, створення об'єднаних територіальних громад, передачі ресурсів та повноважень на місця, передусім передбачає підвищення фінансової спроможності, економічної та інвестиційної привабливості територій для надання якісних послуг та комфортного проживання людей на них. Відмінною рисою функціонування створених територіальних громад є бачення того, що територію об'єднує як спільне бачення майбутніх можливостей так і нова назва.

Утворення спроможних територіальних громад в умовах сьогодення, визначених об'єктивними та суб'єктивними чинниками, піднімає проблематику пошуку ефективних методів, механізмів та інструментів забезпечення їх сталого розвитку за рахунок наявного ресурсного потенціалу, фінансових ресурсів та інвестицій. Одним із найбільш ефективних способів реагування на зміни, враховуючі чітко визначені та науково обґрунтовані пріоритети є стратегічне управління.

В умовах проведеної адміністративно-територіальної реформи монофункціональні або малі міста грають важливу роль у соціальному та економічному розвитку регіонів, що вимагає розроблення системного та комплексного підходу до управління їх розвитком, оскільки відповідно до методики формування спроможних громад визначено, що громади мають формуватися навколо міст-районних центрів, деякі з них є саме монофункціональними містами. За таких умов одним з першочергових завдань органів місцевого самоврядування є розроблення стратегій місцевих територіальних громад, що передусім передбачає визначення пріоритетних напрямів їх розвитком .

Стратегічне планування розвитку територіальних громад є об'єктивною необхідністю і зумовлено наявністю загальноосвітніх, загальнодержавних,

місцевих тенденцій у соціальному та економічному розвитку, захисті навколишнього середовища та природних ресурсів. Стратегічне планування територій сприяє виникненню суттєвих переваг, як для органів державної влади і місцевого самоврядування, так і для територіальної громади в цілому.

Розвиток територіальних громад в питаннях управління державними та місцевими справами, тісно пов'язаний з рівнем співпраці органів влади з громадськістю. Адже активне та свідоме громадянське суспільство вимагає від влади бути соціально підзвітною. Залучення громадян до процесу підготовки та прийняття рішень сприяє прозорості, зрозумілості таких процесів та підвищенню відповідальності посадових осіб. Взаємодія державних та місцевих органів з громадськістю сприяє успішному розвитку територіальних громад, ефективності у вирішенні нагальних проблем громади, оперативному реагуванню і попередженню зовнішніх загроз та викликів.

Саме механізми та інструменти громадської участі створюють нові можливості у здійсненні права самостійно вирішувати невідкладні проблеми територіальних громад, враховуючи регіональні, соціально-економічні, екологічні, культурні та інші особливості територій.

Ефективно функціонуючі місцеві територіальні громади є основним чинником впливу на конкурентоспроможність регіонів.

Підґрунтям для розвитку стратегічного планування на регіональному та місцевому рівні є наукові праці як вітчизняних так і закордонних фахівців у галузі державного управління. Проблеми державного управління регіональним та місцевим розвитком досліджувалися такими вітчизняними вченими: В. Бабаєвим, С. Рогачовим, З. Варналієм, Н. Гринчуком, В. Воротіним, В. Куйбідою, В. Буряком, О. Кравцовим, М. Орлатієм. Серед науковців які досліджують регіональний розвиток територій слід виокремити Ю. Ковбасюка, В. Куйбіду, О. Карого, О. Топчієва, Д. Мальчикова, В. Яворська, О. Скидан. Теоретичні та практичні аспекти діяльності механізмів державного управління у сфері стратегічного планування розвитку територій розглянуто в працях О. Берданової, В. Вакуленка, В. Кочубей. Насьогодні проведено багато

різнопланових досліджень з питань розвитку територіальних громад, враховуючи наявний практичний досвід стратегічного планування територій, на сьогодні недостатньо вивченими залишаються проблеми подальшого вдосконалення механізмів державного управління у сфері стратегічного планування територій під час здійснення процесів децентралізації державної влади. Усе це визначило актуальність і необхідність проведення досліджень з удосконалення стратегічного планування на регіональному та місцевому рівнях з урахуванням сучасних тенденцій і потреб розвитку територій, концепції стійкого розвитку.

Проблемна ситуація. Монопрофільні міста є невід'ємною складовою територіального устрою господарського комплексу будь-якої країни. Насьогодні моноструктурна економіка міст залежна від економічної успішності містоутворюючих підприємств і кон'юнктури регіонального ринку, а диверсифікація та реструктуризація міської економіки вимагають удосконалення механізму стратегічного управління розвитком міст.

Саме тому, виникає потреба у стратегічному плануванні розвитку таких міських територіальних громад України та диверсифікації їх економіки, активно залучаючи бізнес-структури та громадянське суспільство.

Об'єктом дослідження є механізми соціально-економічного розвитку місцевих територіальних громад.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти вдосконалення організаційного механізму управлінням стратегічного планування соціально-економічного розвитку монопрофільних міст.

Мета дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є вивчення теоретичних та методичних засад управління розвитком територіальних громад, а також удосконалення соціально-економічного розвитку монопрофільних міст.

Відповідно до мети маємо такі завдання:

- проаналізувати стан наукової розробки в управлінні розвитком територіальних громад;

- здійснити уточнення змісту головних понять дослідження: «територіальна громада», «місцеве самоврядування», «монопрофільне місто»;
- дослідити основні принципи та методи управління розвитком територіальних громад;
- дослідити стан та перспективи стратегічного планування територіальної громади монопрофільного міста;
- розробити шляхи покращення управління монопрофільних міст за участі громадськості.

Гіпотеза дослідження. Одним із головних завдань соціально-економічного розвитку територіальних громад монопрофільних міст є ефективне муніципальне управління, що стає ефективним завдяки залученню місцевої громади, бізнесу та стимулювання інвестиції в нові та існуючі підприємства.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ

1.1. Науковий підхід в управлінні розвитком територіальних громад в Україні

Одним із найважливіших питань відносно формування основних положень державної регіональної політики, визначення основних пріоритетів стратегій регіонального розвитку у довгостроковій перспективі, а також, напрямів та шляхів удосконалення механізмів регіонального управління в державі є обґрунтування теоретичних та методологічних засад цього питання.

Розвиток знань про регіональну політику, її становище в системі державної соціально-економічної політики та вплив на систему регіонального управління здійснювалося згідно із змінами умов господарювання, перетворення та впливу всесвітніх процесів економічної, політичної та культурної інтеграції на особливості регіонального розвитку, як у світових, так в національних масштабах.

Вакуленко В.М. та Орлатий М.К. зазначають, що «наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у європейській регіоналістиці все більше прихильників отримує інституціональна парадигма регіонального розвитку. Її основою стає ідея про необхідність дотримання в процесі регіонального планування комплексного підходу та принципу збалансованого сталого просторового розвитку, що передбачає урахування демографічної ситуації та міграційних процесів, чинників енергетичної безпеки та нової географії енергетичних систем, наявності транспортних та торговельних коридорів (включаючи морський транспорт), екологічних чинників (на кшталт зміни клімату в територіальному вимірі, наявності стійкої життєздатності довкілля і середовища проживання, захисту та покращення сухопутного і морського ландшафту тощо) [33, с.37].

Вивчення нагальних проблем та визначення напрямів регіонального розвитку та шляхів вдосконалення системи регіонального управління, займаються такі школи регіоналізації:

Англо-американська школа досліджує економічні, соціальні, політичні, географічні та інші чинники впливу на регіональний розвиток, які формують регіональні проблеми. Даний підхід визначає розгляд регіональної політики та регіонального управління як дії державних інститутів щодо вирішення проблеми розподілу ресурсів, мінімізації диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, пошуку шляхів досягнення збалансованого розвитку у межах окремо взятого регіону тощо.

Європейська школа виділяє регіональні питання що стосуються різних галузей науки. Застосовуючи такий підхід аналізу підлягають: природно-кліматичні зони; регіони за адміністративно-територіальним та адміністративно-політичним поділом; економічні райони; соціально-економічні регіональні утворення; екологічні регіони тощо. Такий підхід дає змогу враховувати різні критерії регіонального соціально-економічного розвитку, але увага звертається переважно на місце регіону в системі загальнодержавного поділу праці та його економічній спеціалізації» [33, с.39].

Українська школа намагається поєднати різні підходи, такі як: комплексний, міждисциплінарний підхід англо-американської школи та диференційований підхід європейської школи регіоналістики, застосовуючи в різних сферах регіонального розвитку. Більшість українських вчених-регіоналістів акцентує увагу на особливостях природно-кліматичних умов та географічного положення існування регіонів, їх забезпеченості сировиною та корисними копалинами, розглядаючи ці чинники як об'єктивні, консервативно-традиційні засади розвитку.

Тенденції сучасного регіонального економічного саморозвитку призводять до значної зміни форми та змісту політичного простору [29]. У своїх працях Карташов Є.Г зазначає, що «втлення ідеї нових принципів регіоналізму веде до співпраці вже не скільки з державою взагалі, а як з окремими регіонами,

що набувають нових ознак суб'єктів у загальноєвропейських процесах та отримують право на самостійні дії. Концепція регіонального саморозвитку припускає входження регіону в суперечність або співпрацю з глобальним ринком загалом та інтеграцією в рамках Європи зокрема» [12,с.39].

Спрямованість державної політики на розвиток регіонів за рахунок реалізації фінансових ресурсів, надасть можливість забезпечити стабілізацію економічного становища регіонів країни, зменшивши ступінь відсталості економічного розвитку між ними. Протягом останніх років зусилля держави були спрямовані переважно на стимулювання розвитку депресивних регіонів, що не дало бажаних результатів та усунуло причин їх нерозвиненості. Тому виникає необхідність перенаправлення спрямованості регіональних органів влади та управління на проведення обґрунтованої регіональної політики з метою узгодження державних та регіональних інтересів, досягнення оптимальних пропорцій у територіальному економічному розвитку.

На думку Скидана О.В. «регіон як економічна система має власний потенціал, власні мету та бачення розвитку, які потребують певних повноважень щодо забезпечення соціально-економічного розвитку на регіональному рівні. Тому виникає необхідність створення ефективної системи управління процесом залучення інвестиційних та фінансових ресурсів, збільшення виробничого, фінансового та податкового потенціалів регіону, самостійного прийняття рішень щодо використання власного потенціалу та бюджетних коштів для вирішення пріоритетних завдань регіону» [61, с.330].

Якобчук В.П. зазначає, що «процес державного регулювання розвитку регіонів передбачає наявність взаємоузгоджених елементів:

- нормативно-правової бази, що визначає права та обов'язки регіонів у фінансово-бюджетній сфері, повноваження в управлінні власним майном, участь у реалізації загальнодержавних і регіональних соціально-економічних програм, порядок створення та використання регіональних фондів, форми соціальної підтримки населення;

- бюджетно-фінансового регулювання та селективної підтримки окремих регіонів, здійснюється через вплив держави на економіку регіонів, шляхом прямого державного інвестування та надання субсидій; створення спеціальних фондів для фінансування регіональних програм; пільгового кредитування та оподаткування; спрямування коштів державних позабюджетних фондів; формування місцевих бюджетів; залучення іноземних інвестицій;

- державних регіональних програм розвитку, що розробляються з метою активізації господарської діяльності та розвитку ринкових відносин у регіонах; забезпечення структурної перебудови народногосподарських комплексів; вирішення проблем соціального характеру, пов'язаних з ліквідацією безробіття, розвитком соціальної інфраструктури; ліквідації місцевих соціально-економічних криз; створення умов для екологічної безпеки в регіоні»[61, с.331].

- створення та розвитку спеціальних економічних зон у певних регіонах;

- розвитку міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

Насьогодні, регіональний розвиток є одним із головних пріоритетів державної економічної політики. Досягнути сталого та довгострокового розвитку державної економіки є можливим завдяки ефективному використанню наявного природно-ресурсного потенціалу окремих регіонів. Тому проведення відповідних заходів має важливе значення для регіонального розвитку, зокрема виявлення та розробка інноваційних заходів щодо реалізації потенційних можливостей кожного регіону держави [61, с.331].

Сьогодні Європейські країни та Європейський Союз загалом приділяє дуже велику увагу регіональному розвитку та створенню умов для єдності європейських регіонів, формуванню солідарної згуртованої Європи. Таке завдання ставлять перед собою уряди європейських країн, органи управління регіонів, органи управління великих муніципалітетів. Навіть у великих містах існують райони, які дуже відрізняються рівнем доходів, складом населення, станом довкілля, рівнем злочинності. Кожна держава, особливо держави-члени Європейського Союзу, прагне реалізовувати свою регіональну політику таким

чином, щоб використати міжрегіональні відмінності як можливості розвитку і не допустити їх перетворення на проблеми національної єдності та безпеки [11].

Що стосується України, то на сучасному етапі її розвитку є території, насамперед міста, які є більш розвинутими і мають високий рівень життя, ніж провінційні віддалені сільські райони. З огляду на це, саме на регіональному рівні важливо планувати соціально-економічний розвиток регіону так, щоб покращити економічну спроможність слабших регіонів. При цьому важливо організувати таке вирівнювання не через надання додаткових субвенцій слабким територіям, а створюючи у слабких територіях нових центрів зростання, знову ж таки використовуючи для цього конкурентні переваги таких територій. У регіональному розвитку сьогодні домінує орієнтація на децентралізацію влади та партнерство між різними її рівнями і гілками, а також партнерство із приватним і неурядовим секторами, а не на надання прямих дотацій слабким територіям.

1.2. Характеристика головних понять: «територіальна громада», «місцеве самоврядування»

В умовах сьогодення для держави територіальна громада є важливою соціальною інституцією, яка виконує велику кількість функцій, що стосуються забезпечення місцевого розвитку. Так, передумовою побудови громадянського суспільства та правової держави в Україні залежить від утворення та оптимального функціонування територіальної громади, як самоврядного соціального середовища. Отже, територіальна громада – це частина громадянського суспільства, великої відкритої, самоорганізованої системи, що складається з різних інститутів, організацій та асоціацій громадян[3].

Відповідно до статті 140 Конституції України «місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста самостійно вирішувати

питання місцевого значення в межах Конституції України і законів України»[20].

Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” визначає «місцеве самоврядування в Україні як гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України”[51].

Отже, територіальна громада - це первинний суб’єкт місцевого самоврядування, що складається з її мешканців (громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, вимушених переселенців), які постійно мешкають, працюють на території міста, селища або села (або громади із кількох сіл), і безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення та пов’язані територіально-особистісними зв’язками, що мають системний характер.

Сутність територіальної громади полягає в активності її жителів, які здійснюють управління політичними, економічними і соціально-культурними процесами на певній території та самостійно керують та приймають рішення місцевого значення задля забезпечення ефективного та сталого розвитку.

Економічний і соціальний розвиток територіальної громади, як об’єкт муніципального управління набуває таких ознак:

- а) координованість (соціальний та економічний розвиток є взаємопов’язаними сторонами єдиного процесу розвитку);
- б) передбачуваність (можливість прогнозування перебігу соціальних та економічних явищ з метою керування і впливу на ці процеси);
- в) керованість (відстеження та оперативне реагування на негативні зміни задля зменшення хаотичності соціальних та економічних процесів);
- г) цілеспрямованість (орієнтація ресурсів на досягнення чітко визначеної мети);

д) об'єктивність (унеможливлення впливу фактору суб'єктивності під час ухвалення управлінських рішень);

е) раціональність (обрання найбільш ефективної моделі діяльності);

ж) соціальна орієнтованість (пріоритетність забезпечення соціального добробуту кожного члена територіальної громади).

До основних завдань територіальної громади слід віднести: планування, реалізація планів, конкуренція за інвестиції та кращі робочі місця тощо; розроблення та донесення виразного та стимулюючого економічного бачення напрямку; використання місцевих ресурсів громади для створення конкурентних переваг; забезпечення мотивації та спроможності «ключових учасників» використовувати переваги та ефективно співпрацювати; створення та підтримка інституцій, що сприяють використанню інтелектуального потенціалу, постійній модернізації та інноваціям; забезпечення бажання та спроможність ключових установ пристосовуватися до викликів всесвітньої економіки економіки [61, с.426].

Розглядаючи територіальну громаду як соціально-економічну систему, відзначимо, що стійкість системи є її внутрішньою властивістю. Завдяки ефективній системі управління, територіальна громада автоматично може повертатися до заданого стійкого стану у разі дії на неї дестабілізуючих факторів. Якщо ж управління є неефективним, територіальна громада взагалі може не повернутися до заданих параметрів розвитку [72].

Гладка Т.І. зазначає, що «місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: міські, селищні, сільські ради та їх виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад міст, селищ та сел, є районні та обласні ради. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи

самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна» [7].

Місцеве самоврядування за своєю природою виступає як специфічна форма реалізації публічної влади, відмінної як від державної влади, так і від об'єднань громадян, воно втілює місцеві інтереси територіальних громад, є формою залучення громадян України до участі в управлінні своїми справами [48].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» відповідно до Конституції України визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [51].

Європейська хартія місцевого самоврядування закріпила в своїх принципах: місцеве самоврядування як право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи [14].

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

народовладдя – передбачає демократичний характер, природу, сутність розбудови цієї системи та, зокрема, виборність представницьких органів і головних посадових осіб місцевого самоврядування, підзвітність та підконтрольність їх територіальній громаді; можливість територіальної громади безпосередньо вирішувати питання місцевого значення;

законності – всі органи та посадові особи місцевого самоврядування мають діяти, приймати відповідні рішення в межах Конституції України і законів України, дотримуватися положень чинного законодавства, втілювати їх у життя, забезпечує реалізацію прав і свобод громадян, захищати інтереси територіальної громади;

гласності – органи та посадові особи місцевого самоврядування повинні здійснювати свою діяльність відкрито, у взаємодії із засобами масової інформації. Вони мають своєчасно надавати об'єктивну, достовірну інформацію про свою діяльність громадянам, публікувати чи доводити до відома громадян прийняті рішення;

колегіальності – органи місцевого самоврядування та їхні виконавчі структури мають обговорювати питання, приймати рішення, що належать до їхньої компетенції, колегіальне, зважаючи на різні думки, погляди, позиції, права меншості;

поєднання місцевих і державних інтересів – при розв'язанні питань місцевого значення територіальною громадою чи органами та посадовими особами місцевого самоврядування необхідно брати до уваги як місцеві, так і загальнодержавні інтереси;

виборності – вибори органів і головних посадових осіб місцевого самоврядування є вільними та відбуваються на основі загального, рівного й прямого виборчого права таємним голосуванням;

правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законом – базовий принцип для функціонування всіх складових елементів суб'єктів системи місцевого самоврядування, адже відсутність влади самостійності може призвести до його фіктивності та нереальності;

підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їхніх органів і посадових осіб – органи та посадові особи місцевого самоврядування повинні періодично звітувати перед територіальною громадою про свою діяльність. Зокрема, сільський, селищний, міський голова звітує про свою

роботу перед територіальною громадою на відкритій зустрічі з громадянами не рідше, ніж один раз на рік;

державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування – держава з метою розвитку демократичних засад організації суспільства, підвищення ефективності управління, залучення населення до вирішення питань місцевого та державного значення організаційними, правовими, матеріально-фінансовими засобами сприяє становленню й розвитку місцевого самоврядування, створюючи відповідні гарантії для такої політики;

судового захисту прав місцевого самоврядування – органи та посадові особи місцевого самоврядування мають право звертатися до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, котрі обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Для дієвості реалізації цього права в Україні створюється система адміністративних судів.

Характерними ознаками місцевого самоврядування є:

правова автономія – повноваження визначаються законом, в межах власних повноважень органи місцевого самоврядування діють самостійно під свою відповідальність;

організаційна автономія – органи місцевого самоврядування самі визначають структуру управління, формують штати та призначають працівників;

фінансова автономія – надходження та видатки органів місцевого самоврядування мають мати закріплені джерела і повинні бути достатніми для забезпечення виконання власних повноважень [72, с.31].

Система місцевого самоврядування в структурно-організаційному розумінні являє собою сукупність органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення та організаційних форм, за допомогою яких відповідна територіальна громада або її складові частини здійснюють завдання

та функції місцевого самоврядування, вирішують питання місцевого значення [2].

Система місцевого самоврядування включає: 1) територіальну громаду; 2) сільську, селищну, міську раду; 3) сільського, селищного, міського голову; 4) виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; 5) районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; 5) органи самоорганізації населення.

1.3. Принципи та методи дослідження управління розвитком територіальних громад

Управління розвитком регіону ґрунтується на вивченні об'єктивних закономірностей управління загалом, що є складним і багатоплановим процесом.

Управління регіональним розвитком становить комплекс методів, принципів, форм і засобів, що цілеспрямовано впливають на соціально-економічні процеси, які відбуваються у регіоні [13].

Методологія будь-якої науки являє собою філософію, яка визначає основні принципи побудови теорій, вибір методів дослідження, інтерпретацію результатів та встановлення зв'язків між фактами, а також специфічних, приватних методів наукового дослідження і практичної реалізації результатів.

Серед основних методологічних принципів, на які має спиратися управління територіальним розвитком, можна виділити: універсальні принципи (які характерні для систем управління будь-якими об'єктами); основні та спеціальні принципи, які враховують специфічні особливості механізмів управління на регіональному рівні.

До універсальних принципів управління належать: науковість; системність; комплексність; принцип історизму та пріоритетності; законність; принцип оптимального поєднання централізації та децентралізації управління; адаптивність; оперативність; наявність зворотного зв'язку; відповідність

методів та засобів управління природі та особливостям об'єкта управління; економічність тощо.

До основних принципів управління розвитком територіальних громад можна віднести:

принцип конституційності та законності – формування основи державної регіональної політики та управління регіональним розвитком;

принцип верховенства прав людини – пріоритетність прав, свобод людини і громадянина у процесі формування та реалізації регіональної політики та здійснення управління регіональним розвитком;

принцип єдності – неодмінність забезпечення територіальної, політичної, економічної, інформаційної, соціально-гуманітарної цілісності відповідних регіонів, шляхом більш збалансованого соціально-економічного розвитку територіальних громад та підвищення їх конкурентоспроможності; узгодженість секторальної та галузевої політики; податкової та бюджетної політики, які справляють стимулюючий вплив на досягнення збалансованого розвитку територіальних громад;

принцип скоординованості – узгодження реформ, відповідних пріоритетів, дій та управлінських рішень центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, які спрямовані на реалізацію державної регіональної політики та впливають на соціально-економічний розвиток територіальних громад, а також узгодження в процесі прийняття державно-управлінських рішень з регіональними та місцевими інтересами та цілями, , транскордонного та міжрегіонального співробітництва;

принцип науковості – означає наукову об'єктивність і достовірність, використання методів, які відповідають цілям дослідження; правильність обраної методології. Так, розробка стратегій розвитку територіальних громад є результатом наукового дослідження та проводиться відповідно до визнаної методики;

принцип децентралізації - послаблення централізації управління, перерозподіл владних повноважень на користь органів місцевого самоврядування з передачею їм відповідних ресурсів;

принцип партнерства - забезпечення тісного співробітництва, кооперації та солідарності між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, інститутами громадянського суспільства в процесі формування та реалізації державного управління регіональним розвитком;

принцип субсидіарності - виділення фінансових ресурсів на фінансування заздалегідь визначених цілей. Він реалізується в регіональному управлінні через формування механізмів перерозподілу фінансових ресурсів з метою забезпечення мінімальних державних соціальних стандартів для всього населення регіону, а також мінімальної бюджетної забезпеченості;

принцип доступності – забезпечення належного та своєчасного надання публічних послуг, простоти та вільного доступу осіб (незалежно від місця їх проживання) до отримання якісних публічних послуг на території громади;

принципу мобільності і адаптивності - здатність системи управління територіальною громадою адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Цей принцип реалізується через постійну трансформацію функціональної і організаційної структури регіонального управління;

принцип програмності - врахування взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій регіонального розвитку; довго-, середньо- та короткострокових планів і програм, на чому має ґрунтуватися управління розвитком територіальних програм;

принцип відкритості – прозорість, прогнозованість, передбачуваність діяльності центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у здійсненні ними функцій управління регіональним розвитком, формування та реалізації державної регіональної політики;

принцип концентрації ресурсів (матеріальних, фінансових, людських та ін.) відповідно до встановлених пріоритетів, визначених цілей та етапів

реалізації регіональної політики, що має стати наслідком прийняття управлінських рішень;

принцип відповідальності – це відповідальність центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування всіх рівнів у межах наданих їм повноважень за прийняті управлінські рішення, формування і реалізацію державної регіональної політики [62, с.47-48].

Новікова М.М. виділяє основні методи регіонального управління, до яких відносяться:

- економіко-правові методи регіонального управління, що полягають у створенні сприятливих правових умов для забезпечення сталого економічного росту в регіоні;

- організаційно-адміністративні методи регіонального управління, що полягають у використанні сукупності методів проектування та удосконалення раціональних організаційних структур регіонального управління, функціонування яких забезпечує досягнення поставлених цілей регіонального розвитку;

- морально-психологічні методи регіонального управління, що полягають у формуванні позитивного іміджу представників регіональної влади, заснованого на сумлінному виконанні своїх посадових обов'язків, що виражається в досягненні реального зростання економічних показників у регіоні й на цій основі підвищенні рівня життя населення [31, с.21].

За умов дотримання територіальними громадами в процесі планування соціально-економічного розвитку територій запропонованого переліку принципів дасть змогу розробити якісні програмні документи розвитку територій.

На думку Лімонової Л.О. «методологічний підхід виражається в цілеспрямованому використанні логіки пізнання, наукових принципів і методів причинно-наслідкового і ситуаційного аналізу, вибору та оцінки рішень у процесі розробки прогнозів, проектів програм і планів усіх напрямків, рівнів і часових періодів.

Особливістю наукових підходів та конкретних методів, які використовуються в дослідженні систем регіонального управління, є їх тісний зв'язок із нормативно-бюджетною базою територіального утворення, яка покликана забезпечити прозорість і підконтрольність в діяльності органів місцевого самоврядування, їх орієнтацію на задоволення потреб громадян і реалізацію суспільного інтересу.

Підхід ми розуміємо як вихідне твердження, що є більш загальнішим, ніж принцип, та стосується припущення про найважливіші риси об'єкта дослідження або про спосіб його пізнання. У методології дослідження розвитку територіальних громад застосовується - системний підхід, що є сталим напрямом методології наукового пізнання та який безпосередньо сприяє адекватній постановці проблем та логічно-послідовній стратегії їх розв'язання.

Системний підхід тісно пов'язаний з теорією систем. Використання її в управлінні дозволяє розглядати територіальну громаду як єдність його складових частин та зовнішнього простору, з яким вони тісно зв'язані.

Загальна теорія систем виділяє три аспекти системного підходу:

Функціональний аспект – вивчає та визначає коло функцій, які повинна виконувати система і відповідні підсистеми. Тобто, територіальні громади як об'єкти визначають промислову політику в громаді, політику підтримки малого та середнього бізнесу, бюджетну політику, інвестиційну політику та інше

Елементний аспект досліджує об'єкт системи та встановлює його елементний склад. До елементних підсистем регіональної політики відносять трудові та матеріальні ресурси, виробничий потенціал тощо.

Організаційний аспект встановлює структуру системи, визначає та реалізує завдання до функціонального призначення. До них відносяться підприємства всіх типів та форм власності, органи державної влади та місцевого самоврядування, об'єктів ринкової інфраструктури» [25, с.5].

Окрім того, системний підхід в управлінні, включає раціональне поєднання функції соціально-економічним розвитком регіону, як по вертикалі так і по горизонталі.

Вертикальне регулювання передбачає оптимальних форм взаємодії регіону з центральними органами державної влади, міністерствами та відомствами за умови збереження достатньої самостійності громад у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку.

Горизонтальне регулювання – налагодження взаємовигідних стосунків з іншими територіальними громадами, участь у виконанні загальнодержавних та міжрегіональних соціально-економічних програмах, взаємне погодження дій представниками органів місцевого самоврядування під час реалізації комплексних проєктів [25, с.6].

Шумовська К.Е. зазначає, що системний підхід слід застосовувати при проведенні аналізу складових ресурсного потенціалу муніципального утворення, визначенні ефективності формування економічної бази місцевого самоврядування, пошуку шляхів забезпечення соціального добробуту населення [77].

Саме завдяки використанню спеціальних та загальнофілософських методів дослідження постає можливим розглядати систему місцевого самоврядування як самодостатню соціально-політичну цілісність.

Метод абстрагування (відволікання) має важливе значення в дослідженні основних напрямів соціально-економічного розвитку, зокрема щодо стратегічного планування розвитку, планування та забудови населеного пункту. Він дає змогу переходити від конкретних предметів до загальних понять та законів розвитку і застосовується при перспективному плануванні, коли вивчається робота територіальної громади за минулий період і складається прогноз на майбутнє [33, с.13].

Статистичний метод (індексний, кореляційний, регресійний, метод ланцюгових підстановок і різниць, метод групувань, порівнянь, середніх абсолютних і відносних величин, метод відхилень, метод підрахунку резервів за факторними відхиленнями, метод матриць координат, графічний метод) передбачає використання засобів математичної статистики у виявленні тенденцій, що складаються в суспільстві, на основі аналізу просторових

(територіальних) рядів даних. За допомогою цих методів формується місцевий бюджет, визначається оптимальний варіант системи місцевих фінансів, оцінюються стратегічні рішення щодо розвитку галузей соціально-культурного та соціально-побутового призначення, транспортної системи, досліджується структура депутатського корпусу місцевого самоврядування, кількісні показники про форми зв'язку депутатів з виборцями, динаміка активності виборців на основі виборчої статистики тощо [33, с.14].

Метод балансовий. В його основі лежить принцип рівності напрямів та обсягів використання ресурсів із джерелами їх надходження. Даний метод застосовується на всіх стадіях розробки планів, прогнозів і програм. З посиленням ролі прогнозів і планів, ускладненням міжгалузевих зв'язків він набуває все більшого значення. Основним результатом використання цього методу є збалансованість потреб у ресурсах за часом і обігом [37, с.15].

Метод програмно-цільовий. Його використовують для розробки програм, за допомогою яких мають вирішуватися певні завдання та сприяти досягненню визначених напрямів розвитку економічних систем [33, с.249]. Цей метод передбачає структурування мети до комплексу цільових показників і нормативів, що кількісно описують ідеальний розвиток об'єкта планування в майбутньому. За допомогою програмно-цільового методу (комплексних цільових програм як результату використання цього методу) можна вирішувати найбільш важливі проблеми розвитку об'єкта планування, якщо вони не можуть бути вирішені традиційними засобами планування та управління. Застосування програмно-цільового методу планування впливає з принципу пріоритетного напрямку в економіці [37, с.17-18].

Останнім часом дуже поширено використання програмно-цільового методу у процесі розробки програм по найбільш важливим науково-технічним, економічним, соціальним, екологічним проблемам, що стало одним з найважливіших напрямів вдосконалення планування та управління.

Метод експертної оцінки. Даний метод передбачає експертну оцінку необхідних ресурсів для реалізації окремих етапів і програми в цілому групою

експертів та подальше узагальнення експертних висновків. Експертний метод застосовують в ситуаціях, коли оцінка ресурсів не може бути здійснена на основі точних розрахунків. Особливістю цього методу є: науково-обґрунтована організація проведення усіх етапів експертизи, що забезпечує найвищу ефективність роботи на кожному з етапів; застосування кількісних методів у процесі як організації експертизи, так і оцінки суджень експертів і формальної групової обробки результатів [33, с.161-162]. Цей метод використовується в основному в середньостроковому і довгостроковому прогнозуванні та плануванні.

Планування за цим методом здійснюється на основі судження експерта або групи експертів щодо поставленого завдання. Експертом виступає кваліфікований спеціаліст по конкретній проблемі, який може на основі непрямих даних, зробити висновок про об'єкт планування на основі власного досвіду, кваліфікації та інтуїції.

Індикативний метод. Метод передбачає використання нормативів-індикаторів, на основі яких визначаються якісні характеристики розвитку об'єкта планування і його положення у зовнішньому середовищі. Нормативи-індикатори являють собою межі сталого, економічно безпечного і надійного розвитку об'єкта планування. Нормативи-індикатори дуже важливі при здійсненні моніторингу досягнення цілей і завдань. Ці нормативи можуть бути у вигляді абсолютних величин (обсяг доходів бюджету) або відносних (відсоток залучених інвестицій, тощо). Цей метод використовується спільно з іншими методами в комплексі (техніко-економічних розрахунків, нормативним) [77].

Слід зауважити, що із поширених методів державного регулювання економіки, який застосовується у більшості країн є програмно-цільовий.

Програмно-цільовий метод застосовується у бюджетному процесі з метою управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Організаційно-правові засади управління розвитком територіальної громади в сучасних умовах

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації, створила нові можливості для розвитку територіальних громад [49].

Ковбасюк Ю.В., Вакуленко В.М. під терміном «державна регіональна політика» розуміють сукупність стратегічних заходів, засобів, механізмів, інструментів та взаємоузгоджених дій органів державної влади та місцевого самоврядування для забезпечення розвитку держави в цілому та сталого збалансованого розвитку її регіонів відповідно до поставлених цілей; створення повноцінного життєвого середовища для людей на всій території України; забезпечення просторової єдності держави [62, с.707].

«Регіональна політика – це діяльність держави, спрямована на забезпечення ефективного й комплексного соціально-економічного розвитку окремих територій країни – її регіонів. Регіональна політика повинна повною мірою враховувати соціально-демографічні, економічні, природно-ресурсні, історико-географічні, етнокультурні, політико-географічні особливості та можливості кожного регіону і створити умови для їх найбільш ефективного використання», такої думки дотримуються Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. [63, с.21].

Отже, державна регіональна політика охоплює складові, які одночасно визначають її напрями: соціальний (соціальний захист, житловий, демографічний, рекреаційний, політика зайнятості); економічний (промисловий, аграрний); екологічний; гуманітарний (національно-етнічний,

культурний, освітній, міжконфесійний); інноваційний; інформаційний; зовнішньоекономічний тощо.

Основою для формування державної регіональної політики є: Конституції України, закони України «Про засади державної регіональної політики», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про Генеральну схему планування території України», інших законах України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України. Розподіл владних повноважень на регіональному рівні закріплений у законах України: «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні», а також у Бюджетному кодексі України, Податковому кодексі України тощо [62, с. 46].

Так, регіональне управління це система цілеспрямованого впливу суб'єктів управління регіональним розвитком (Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування) на суспільно-політичні, соціально-економічні, гуманітарні процеси у межах регіону з метою отримання очікуваного синергетичного позитивного ефекту.

В Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки визначено, що «першочерговими завданнями нової регіональної політики є прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення трудових мігрантів. Саме виконання цих завдань може дати швидке та стійке зростання рівня якості життя людини незалежно від того, де вона народилася, де проживає зараз і де буде проживати у майбутньому» [49].

Регіональний розвиток – позитивна динаміка процесу соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних, етнонаціональних змін у відповідних регіонах як складова здійснення загальнодержавної стратегії розвитку країни

відповідно до сформульованих цілей прогресивного цивілізаційного розвитку [62, с. 727].

Так, Ломаченко І.В. виділяє такі «основні ознаки стійкого розвитку територій:

- рівноважність (досягнення стану динамічної рівноваги між регіональними системами: соціальною, екологічною та економічною);
- збалансованість (досягнення оптимального співвідношення якісних і кількісних характеристик регіональних систем);
- стабільність (підтримання протягом якомога тривалішого терміну позитивних параметрів розвитку регіональних систем);
- гармонійність (взаємопов'язаність між соціальною, економічною та екологічною сферами регіону);
- конкурентоспроможність (активізація потенційних можливостей регіону нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у кожній підсистемі регіону для забезпечення його сталого розвитку, а також впровадження інновацій у виробництво, довкілля та соціальну сферу регіону);
- безпека (використання потенціалу регіональних систем (соціальна, екологічна та економічна), здатність до самовідтворення та недопущення дії дестабілізуючих чинників)» [69, с.87].

Сучасна політика регіонального розвитку ґрунтується на врахуванні під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та навколишнє природне середовище, а також включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку. Заходи регіональної політики формуватимуться на основі отриманого досвіду, зібраних даних, висновків, рекомендацій, результатів аналізів та оцінки для забезпечення та підтримки високих стандартів управління та реалізації регіональної політики, що вимагає функціонування відповідних спеціалізованих аналітичних засобів, баз даних формування та оцінки політики [49].

Головним інструментом реалізації державної політики регіонального розвитку є Державна стратегія регіонального розвитку, яка являє собою модель досягнення загальнонаціональних цілей: обґрунтування мети; визначення наявних тенденцій і закономірностей розвитку; формування пріоритетних напрямів структурної, інвестиційної, інноваційної, соціальної політики, формування сценарію перспективного соціального та економічного розвитку регіонів, визначення етапів і термінів його реалізації [62, с.49].

На сьогодні Кабінетом Міністрів України затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 року, у якій визначено, що її метою є розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту та доходів громадян під час досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах [49].

Основні напрями розвитку територіальної громади базуються на концепції сталого та збалансованого розвитку усіх сфер її соціально-економічного, політичного і культурного життя в поєднанні з ефективними механізмами управління. Важливим інструментом управління розвитком територіальної громади виступає процес планування її розвитку, який визначає бажане майбутнє територіальної громади та способи його досягнення, базується на аналізі зовнішнього оточення та внутрішнього потенціалу територіальної громади і полягає у формуванні узгоджених дій, на реалізації яких концентруються її ресурси.

Планування розвитку територіальної громади здійснюється з метою: підвищення спроможності територіальної громади; раціонального використання ресурсів територіальної громади; досягнення бажаного рівня благоустрою території, стану інфраструктури та якості життя жителів територіальної громади; ідентифікації та інтеграції інтересів жителів територіальної громади,

суб'єктів господарювання, інших суб'єктів, органів місцевого самоврядування територіальної громади та держави; підвищення результативності контролю за досягненням поставлених цілей розвитку [71, с.22].

Із впровадженням програмно-цільового підходу у процес управління розвитком територіальних громад на органи місцевого самоврядування були покладені функції довгострокового та короткострокового планування. Інструментом довгострокового планування виступає стратегія розвитку територіальної громади (розробляється на 7-10 років), а короткострокового – місцеві програми соціально-економічного розвитку та цільові програми (розробляються на 1-3 роки). Обидва типи документів мають складатися на основі виявлення соціально-економічного потенціалу громади та аналізу місцевих проблем, ставити цілі їх розв'язання за допомогою конкретних заходів і бути пов'язаними між собою, як загальне і одиничне (загальні цілі ставляться в стратегії, а конкретизуються – у програмах) [32].

Територіальні громади затверджують наступні документи з планування та соціально-економічного розвитку громади:

- 1) стратегії розвитку та стратегічні плани розвитку територіальних громад;
- 2) програми соціально-економічного та культурного розвитку територіальної громади та її окремих населених пунктів;
- 3) цільові програми з інших питань місцевого самоврядування;
- 4) місцеві програми приватизації;
- 5) місцеві містобудівні програми та генеральні плани забудови населених пунктів територіальної громади;
- 6) інші документи з планування розвитку територіальної громади [71, с.22].

Управління розвитком територіальних громад включає виявлення сприятливих можливостей внутрішнього і зовнішнього середовища та використання їх для реалізації місії, цілей і завдань територіальної громади, визначення пріоритетів стратегічного розвитку, передбачення та усунення

ризик, розв'язання проблем швидкої адаптації до змін у процесі просування до успіху, моніторинг та оцінювання [78].

Стратегічні сфери розвитку для кожної територіальної громади є унікальними, оскільки формуються в залежності від географічних умов, структури населення, ефективності створеної організаційно-управлінської структури громади.

Присяжнюк О.Ф., Плотнікова М.Ф. дійшли висновку, що «для досягнення стратегічних орієнтирів є доцільним застосувати різні механізми управління, такі як:

- залучення інвестицій (визначення напрямів та механізмів інвестиційної діяльності; створення інвестиційних структур тощо);

- активність бізнесу (сприяння розвитку освіти; поліпшення кваліфікації людських ресурсів, в тому числі бізнесової, маркетингової та управлінської діяльності; сприяння розвитку сфери послуг; підтримка діяльності місцевих громадських організацій, асоціацій та об'єднань; підтримка міжрегіонального та міждержавного співробітництва; створення експертних та консультаційних служб і центрів; сприяння впровадженню проектів суб'єктів малого підприємництва з метою фінансування національними та міжнародними фондами; підтримка інновацій);

- підвищення конкурентоспроможності територіальних громад (сприяння зростанню конкурентоспроможності місцевої продукції та суб'єктів господарювання, зареєстрованих та розміщених на території; розвиток локальної економіки; сприяння зростанню життєвого рівня членів громади; зростання соціально-економічного потенціалу території; розвиток рівня освіти та механізмів передачі знань, інтеграція програм середніх шкіл, професійних та вищих навчальних закладів);

- розвиток стратегічних сфер (підтримка місцевих ініціатив з соціального підприємництва та заходів з корпоративної соціальної відповідальності; підтримка диверсифікації економічної діяльності та створення нових робочих місць; створення умов розвитку соціальних та екологічних видів діяльності;

сприяння підвищенню рівня самореалізації населення; сприяння підвищенню рівня екологічної безпеки території; механізми, спрямовані на взаємоузгодження, врахування інтересів органів державної влади, місцевого самоврядування та жителів територіальних громад; забезпечення системи відповідальності перед громадою за прийняті рішення та вжиті заходи)» [44].

Такі вчені, як Ярема Л.В. та Замора О.І. зазначають, що «результативність системи стратегічного управління переважно залежить від фінансової спроможності органів влади, а також ресурсного забезпечення процесу прийняття та реалізації управлінських рішень. Для цього місцева влада має створювати всі необхідні умови для залучення управлінського персоналу до процесів прийняття та реалізації рішень.

Стратегічний підхід забезпечує підвищення якості управління на рівні органів місцевого самоврядування, вдосконалення процедури визначення програмних цілей, виміру соціальної результативності і економічної ефективності бюджетних програм, підвищення їх соціальної ефективності, дозволяє задіяти максимальний обсяг резервів надходжень до місцевих бюджетів, спрямувати дії органів місцевого самоврядування орієнтуючись на кінцевий результат та посилити їх відповідальність. На нашу думку, застосування стратегічного підходу, надасть можливість перейти від споживання бюджетів до бюджетів, які спрямовані на розвиток територіальних громад» [78].

Отже, одним із основних завдань органів місцевого самоврядування є ефективне управління ресурсами територіальних громад задля забезпечення надходжень до місцевих бюджетів. Саме ресурсний потенціал територій має стати джерелом їхнього розвитку в умовах обмежених можливостей місцевих бюджетів. Тільки фінансова самостійність територіальних громад може гарантувати соціально-економічний розвиток територій, надання належної якості адміністративних та соціальних послуг, що надаються громадянам.

2.2 Соціально-економічний розвиток територіальних громад в контексті децентралізації в Україні

В сучасних умовах процес децентралізації функцій між центральними і місцевими державними органами протікає надто складним. Це стосується різних аспектів і виявляється в різних сферах життя, таких як політика, фінанси, адміністрування, контроль, регулювання, звітності та підзвітності, які фактично є елементами взаємин між різними рівнями державної влади. Окрім того, здійснення децентралізації, на жаль, проходить не дуже рівномірно. Не зважаючи на спільні зусилля політичних й економічних чинників, які породжують потребу в децентралізації, нерідко між реальним станом і цілями існує дисбаланс, причиною якого може бути як політичне управління, так і законодавче регулювання [15].

Незворотність демократичного процесу та шляху до реформ Україна підтвердила не лише декларативно, адже за короткий термін були проведені реформи місцевого самоврядування та територіального устрою, фінансова децентралізація. Кожен із кроків, зроблених в Україні у період з 2014 року по 2021 рік щодо децентралізації та нової державної регіональної політики, сприяли збалансованому розвитку українських територіальних громад та регіонів, створили тисячі горизонтальних зв'язків між ними. На жаль, водночас не було сформовано ефективних інструментів координації галузевої політики міністерств у регіонах, а реалізація Державної стратегії регіонального розвитку та стратегій регіонального розвитку мали надто обмежені фінансові ресурси щодо їх реалізації [1].

Децентралізація влади є частиною державної політики регіонального розвитку, який включено до програми реформ в Україні. Це створило основу для радикальних інституційних змін, які покращують якість життя громадян, і має велике значення для продовження реформування галузі. Завдяки створенню нової системи виникає новий розподіл влади між центральною та місцевою владою в Україні, сьогодні це система відносин між різними державними органами, яка створює новий баланс обмежень і противаг.

В основу реформи місцевого самоврядування України покладено децентралізацію влади і суттєве розширення повноважень органів місцевого самоврядування, що передбачає перерозподіл повноважень, завдань і ресурсів на державному, регіональному та місцевому рівнях, підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів, зміцнення матеріального та фінансового підґрунтя місцевого самоврядування [27, с.28].

Метою децентралізації є наближення влади до мешканців, а мешканців до влади для підвищення доступності та якості освітніх, медичних, культурних, адміністративних, комунальних і соціальних послуг, які отримують ті самі мешканці громад.

Процес децентралізації призначений для створення більш ефективної, гнучкої та відповідальної системи управління на рівні місцевих громад [17].

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається саме на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади, тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. За основу цієї політики взято положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері.

Процес децентралізації в Україні розпочато в 2014 році з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [64]. Метою якої є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [21].

Протягом 2014-2015 років Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України з метою підтримки реформи з децентралізації було прийнято цілу низку законодавчих та розпорядчих документів, а саме:

- Закони України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад», «Про ратифікацію Додаткового Протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування», «Про військові цивільні адміністрації», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг»;

- Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року»,

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [8].

- Внесено зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України.

В липні 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про утворення та ліквідацію районів» [55]. Згідно з цим документом, Уряд затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня, так в Україні ліквідовано було 490 районів та змість них створено 136 районів.

Відповідно до розпоряджень Кабінету Міністрів України, на території України сформовано 1469 територіальних громад 24 областей, які 100% охоплюють.

В умовах децентралізації ефективно місцеве самоврядування повинно забезпечувати соціально-економічний розвиток відповідних територій, який має супроводжуватися збільшенням ресурсної та фінансової бази. Децентралізовані повноваження мають бути забезпечені відповідним ресурсом для якісного виконання [22].

Територіальні громади здобули повноваження та ресурси, зокрема: зарахування до місцевих бюджетів територіальних громад 60% податку на доходи фізичних осіб для здійснення власних повноважень. Окрім того, на місцях повністю залишилися надходження: єдиного податку, податок на

прибуток підприємств, земельний податок, податок на нерухоме майно, акцизний податок, плата за адміністративні послуги. Це призвело до суттєвого зростання доходів загального фонду бюджетів [22].

Власні доходи місцевих бюджетів з 2014 по 2022 рік збільшилися більше, ніж на 325,8 млрд. грн. або у майже 6 разів (з 68,6 млрд. грн. до 394,4 млрд. грн) (див. рис. 2.1). Власні доходи це реальний інструмент впливу на досягнення результату та відповідальність за довіру громад [22]. Його використання дозволило збільшити доходи загального фонду місцевих бюджетів у 2015 році – на 29,6 млрд грн, або на 43,1% у порівнянні з 2014 роком; а у 2019 році – на 206,6 млрд грн, або у 4 рази в порівнянні з 2014 роком.

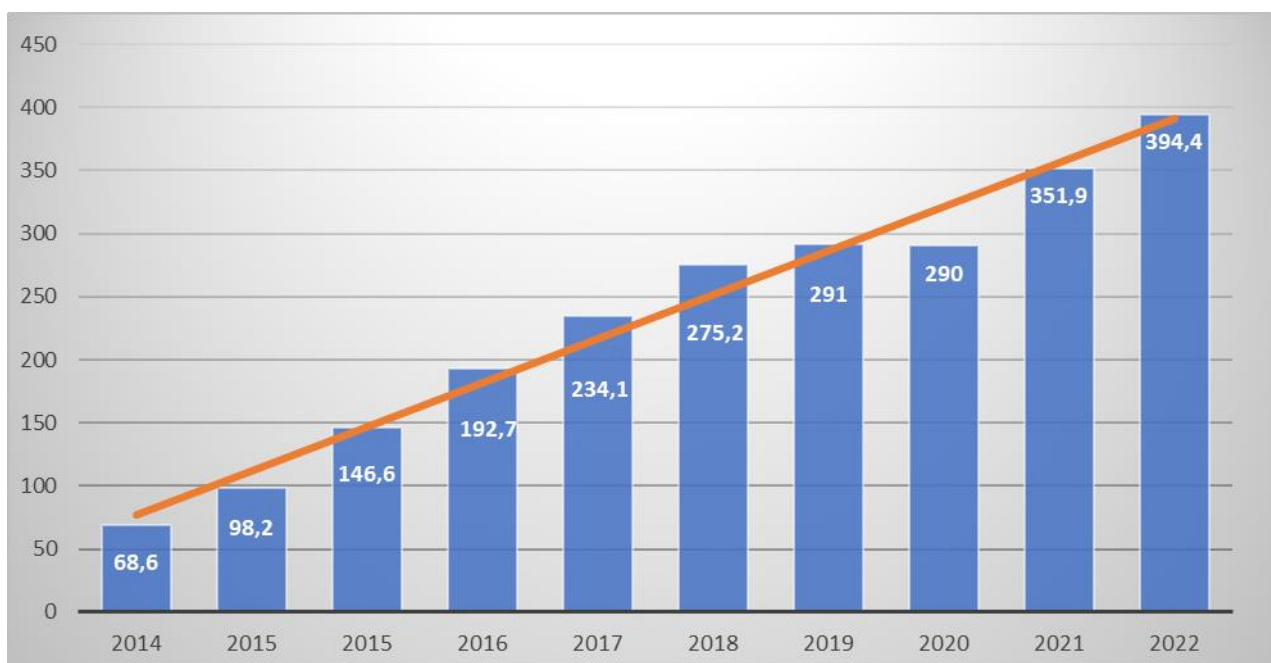

Рис. 2.1. Доходи загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2014 -2021 роки, млрд грн [4].

В умовах військової агресії російської федерації проти України, що стало великим потрясінням та викликом для регіонів, що безумовно вплинуло на виконання місцевих бюджетів у 2022 році, бюджетна система опинилася в нових реаліях функціонування. Незважаючи на вкрай негативний вплив зовнішніх чинників на стан соціально-економічного розвитку регіонів, місцеві

органи влади спромоглися забезпечити виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів [1].

Протягом 2022 року до загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 398,1 млрд грн. Приріст надходжень до загального фонду склав 13,1% або на 46,2 млрд грн більше порівняно з 2021 роком, зокрема:

- обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб склав 272,2 млрд гривень, що по відношенню до 2021 року збільшено на 60,0 млрд гривень або на 128,3%. Здебільшого зростання цього податку є збільшенням нормативу зарахування ПДФО до бюджетів – з 60% до 64% з початку 2022 року, а також за рахунок надходжень податку з грошового забезпечення військово службовців;

- надходження єдиного податку склали 47,2 млрд гривень, збільшення надходжень проти 2021 року становить 2,1 %, або на 1,0 млрд гривень більше, за рахунок внесення змін до податкового законодавства;

- надходження податку на землю склали 29,6 млрд гривень, що на 16,2% менше порівняно із 2021 роком, або 5,7 млрд гривень, за рахунок скасування плати за землю на територіях, де ведуться (або велися) бойові дії або на територіях тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації;

- надходження податку на нерухоме майно за 2022 рік склали 7,1 млрд гривень, зменшення надходжень становить 9,0%, або на 0,7 млрд гривень менше у порівнянні з 2021 роком;

- надходження акцизного податку склали 13,1 млрд гривень, що менше на 4,8 млрд гривень або на -27,6% проти 2021 року, внаслідок запровадження пільг.

- надходження плати за адміністративні послуги зменшилися проти 2021 року на 0,3 млрд грн (-7,6%) та склали 3,3 млрд гривень. Це зумовлено тимчасовим призупиненням або обмеженням надання адміністративних послуг в умовах воєнного стану;

- податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки надійшло 12,2 млрд гривень. Введений податок 2% від обороту для великого бізнесу (новий формат єдиного податку третьої групи), як альтернатива сплати ПДВ та податку на прибуток, спричинив недоотримання цього податку на 3,5 млрд грн або -22,5% (70).

Аналіз показників доходів місцевих бюджетів у розрізі регіонів засвідчив, що рівень їх виконання безпосередньо залежав від стану ведення бойових дій у регіонах.

Також, на розвиток територіальних громад з державного бюджету виділяють наступні субвенції: субвенція на будівництво, реконструкції, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення; субвенція на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; субвенція на формування інфраструктури територіальних громад; субвенція на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості. Крім того, з держбюджету передають місцевим бюджетам освітню та медичну субвенції, субвенцію на виплату допомоги малозабезпеченим сім'ям, субвенцію на надання пільг і житлових субсидій населенню на оплату природного газу тощо.

Протягом 2021-2022 років в Україні фінансування соціально-економічного розвитку територій за рахунок коштів державного бюджету сягнуло 213,6 млрд гривень: 2021 рік - 81,8 млрд грн, 2022 рік – 131,8 млрд грн, що на 61,1% більше ніж в минулому році, а саме:

- у 2021 році профінансовано: розвиток транспортної інфраструктури – 1,5 млрд грн або 1,8%, регіональний розвиток – 15,5 млрд грн або 18,9%, розвиток сфери освіти – 4,1 млрд грн або 5%, розвиток сільських територій – 4,5 млрд грн або 5,5%, розвиток соціальної інфраструктури – 1,7 млрд грн або 2,1%, розвиток у сфері культури – 0,3 млрд грн або 0,4%, розвиток спортивної інфраструктури – 0,8 млрд грн або 0,4%, розвиток сфери охорони здоров'я – 3,5 млрд грн або 4,3%, розвиток дорожньої інфраструктури – 49,6 млрд грн або

60,6%, інші напрями розвитку територій (у тому числі ЦНАПи) – 0,3 млрд грн або 0,4% [4; 28];

- у 2022 році профінансовано: розвиток транспортної інфраструктури – 2,5 млрд грн або 1,9%, регіональний розвиток – 27,5 млрд грн або 20,9%, розвиток сфери освіти – 6,8 млрд грн або 5,1%, розвиток сільських територій – 7,1 млрд грн або 5,4%, розвиток соціальної інфраструктури – 9,6 млрд грн або 7,3%, розвиток у сфері культури – 1,9 млрд грн або 1,4%, розвиток спортивної інфраструктури – 0,9 млрд грн або 0,7%, розвиток сфери охорони здоров'я – 5,4 млрд грн або 4,1%, розвиток дорожньої інфраструктури – 66,8 млрд грн або 50,7%, інші напрями розвитку територій (у тому числі ЦНАПи) – 3,3 млрд грн або 2,5% [4; 28].

Видатки на забезпечення делегованих повноважень органів місцевого самоврядування містять видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, публічне управління тощо та становлять основну частку видатків місцевих бюджетів. Натомість, видатки на виконання власних повноважень, які спрямовуються на вирішення питань локального рівня, в складі видатків місцевих бюджетів складають незначну частину.

Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад є одним з показників рівня якості життя населення, зокрема необхідність ресурсів, джерел їх формування та розподілу, повноваження місцевих бюджетів – це основними складовими, що формують рівень населення адміністративно-територіальних одиниць [41].

Отже, серед основних напрямків покращення фінансування розвитку територіальних громад необхідно виділити: посилення самостійності місцевих бюджетів, що призведе до стимулювання та заохочення органів місцевої влади у пошуку джерел поповнення місцевих бюджетів; реформування системи оподаткування; формування та використання бюджету розвитку, що дозволить забезпечити державну підтримку найбільш важливих напрямів розвитку на галузевому, регіональному та місцевому рівнях; сконцентрувати інноваційні ресурси на визначених стратегічних напрямках розвитку;

підвищити прозорість та ефективність використання бюджетних коштів; удосконалити контроль за використанням бюджетних коштів за цільовими напрямками.

2.3 Проблеми децентралізації управління розвитком територіальних громад

Проведення реформи децентралізації, зміни територіального устрою, суттєво посилила місцеве самоврядування, надала громадам більше можливостей. Органи місцевого самоврядування взяли на себе відповідальність за вирішення питань економічного, соціального, гуманітарного, організаційно-інституційного та інфраструктурного характеру.

Аналізуючи проведену реформу децентралізації у продовж 2014-2020 років, можна сказати, що попри низку недоліків і прорахунків її реалізація була одним із найбільших досягнень влади за часи незалежності. Результатами реформи, що була спрямована на побудову якісно нової системи місцевого самоврядування, в основі якої лежала зміна базового рівня адміністративно-територіального устрою шляхом створення об'єднаних територіальних громад, стали: надання органам місцевого самоврядування більше прав у розпорядженні наявними ресурсами; посилення їх зацікавленості у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів та пошуку додаткових джерел їх наповнення; зміцнення матеріальної та фінансової основи населених пунктів; поява нових осередків активізації господарської діяльності тощо.

За таких умов територіальні громади отримали можливість підвищувати якість надання публічних послуг населенню, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проєкти, створювати умови для залучення інвестицій та розвитку місцевого бізнесу, розробляти та реалізовувати стратегії розвитку, програми місцевого розвитку тощо.

Позитивними наслідками реформи децентралізації, є: розширення владних повноважень ОМС, право на прямі міжбюджетні відносини,

розмежування податків та зборів між різними рівнями бюджетів, запровадження інфраструктурної субвенції, значне зростання зацікавленості міжнародних донорів щодо надання грантової підтримки новоствореним громадам, стали помітними вже впродовж перших років її реалізації [39, с.485].

Тим часом кризові явища в економіці, політиці та суспільних відносинах, слабка поінформованість місцевого населення про заходи держави щодо реформи місцевого самоврядування і фінансової децентралізації, низький рівень політичної культури громадян та їх страх перед змінами, а також прагнення посадовців та політиків на регіональному та місцевому рівнях залишити незмінною систему владних взаємовідносин та зберегти доступ до ресурсів, що породило низку проблем у здійсненні реформи.

Аналіз проблем системи управління соціально-економічного розвитку територіальних громад, виявив основні проблеми та внутрішні та зовнішні загрози розвитку територіальних громад. Так, до основних проблем територіального розвитку можна віднести: соціально-економічні, демографічні, політичні, екологічні, проблеми забезпечення економічної безпеки, нестійкість системи моделювання розвитку громад тощо.

Насьогодні, в умовах повномасштабної військової російської агресії, окрім наявних проблем можна визначити загрози для розвитку громади: міграція населення через воєнний стан, низька якість медичного обслуговування, зростаюча демографічна криза; зростання рівня безробіття; обмеженість фінансових ресурсів; відсутність належних умов для прогнозування розвитку, прийняття ефективних або неефективних рішень; наявність конфліктів інтересів між зацікавленими групами в самій громаді; економічна корупція на місцях; відсутність належного контролю за використанням наявних в громаді ресурсів тощо [5].

На нашу думку, можна виділити основні проблеми:

1. Нестача кваліфікованих кадрів. Відсутність якісних кадрів призводить до неефективного використання фінансових ресурсів територіальних громад, неспроможності освоїти кошти державних субвенцій на розвиток. Органи

місцевого самоврядування територіальних громад виявилися не готовими до запровадження стратегічного планування та програмування розвитку громад, залучення інвестицій та отримання грантів.

Така проблема, пов'язана з тим, що:

- більшість територіальних громад утворені винятково із селищ та сіл, які не мають можливості забезпечити співробітникам органів місцевого самоврядування конкурентну зарплату та високі стандарти життя;

- невелика кількість осіб серед службовців місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, які мають вищою освіту (приблизно третина);

- недостатній рівень кваліфікації кадрів пов'язаний із поширеною у дореформений час жорсткою централізацією прийняття управлінських рішень (наприклад, бухгалтера селищних та сільських рад не мають достатніх (або взагалі відсутність) знань Бюджетного та Податкового кодексів, методів прогнозування, розробки програмних документів тощо).

- більшість фахівців це люди пенсійного та передпенсійного віку, яким немає заміни;

- відсутність фахівців, які належно володіють іноземною мовою (наприклад, написання проєктних заявок для залучення грантових коштів) [10].

2. Корупція це головний стримуючий фактор соціально-економічного розвитку територіальних громад. Нажаль, корупція в нашій державі стала системним явищем. Тому, саме подолання корупції є однією умов вступу України до Європейського Союзу.

На нашу думку, вирішити проблему протидії корупції прийняттям нових нормативно-правових актів, а також створення нових державних виконавчих органів влади, що забезпечують державну політику із виявлення та запобігання корупції в державі неможливо. Саме громадянське суспільство повинно активно проводити пропаганду нульової толерантності до корупції.

3. Недостатність досвіду та навичок в розробці та впровадженні стратегічного планування територіальних громад. Відсутність стратегічного плану, чітко визначених пріоритетів розвитку територіальної громади

призводить до відсутності послідовності прийняття рішень та неефективності використання бюджетних коштів та наявних ресурсів. Таким чином, ефективність регіонального управління, яка визначається як співвідношення результатів і досягнутих суспільних цілей до використаних ресурсів залишається на низькому рівні.

4. Неналежний обсяг фінансових ресурсів. Органи місцевого самоврядування не мають належного обсягу фінансових ресурсів, які відповідають їхнім повноваженням і якими вони можуть самостійно розпоряджатися для розвитку громад. До основних причин можна віднести: обмежена здатність отримання власних доходів, недостатня база місцевих податків та зборів, переважання субсидій в офіційних трансфертах до місцевих бюджетів, втручання держави у питання витрачання місцевих бюджетів через широкий державний нагляд тощо [17].

5. Відкритість місцевої влади є важливим компонентом управління розвитком територіальних громад. Систематичне звітування перед громадськістю про результатами роботи влади на місцях є необхідною умовою ефективною та прозорою діяльністю влади.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МОНОПРОФІЛЬНИХ МІСТ

3.1. Результати дослідження соціально-економічного розвитку в територіальній громаді міста Енергодар

На процес забезпечення соціально-економічного розвитку громади впливають характер управління, рівень використання ресурсів. Водночас з розвитком державних систем формувалося місцеве самоуправління як спосіб здійснення владних повноважень, суть якого полягала в орієнтації влади на інтереси місцевих жителів. Використання ресурсів міста з метою забезпечення потреб його жителів, розвитку міської економіки та міського середовища являє собою управління його розвитком. Соціально-економічний розвиток міст пов'язаний із процесами розширеного відтворення соціальних та економічних ресурсів.

З урахуванням особливостей у соціально-економічному розвитку, можливо виділити території України, які розташовані у проблемних регіонах. Під проблемним регіоном розуміємо такий регіон, у розвитку якого виникає низка несприятливих обставин постійного або тимчасового характеру: занепад економіки, соціально-політичні й етнічні конфлікти, масштабні техногенні аварії або стихійні природні явища тощо.

Ми визначаємо за мету розглянути особливості соціально-економічного розвитку Енергодарської міської територіальної громади до повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну, місто Енергодар перебуває на тимчасово окупованій території, що призвело до зупинення соціально-економічного розвитку міста.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 №713-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій

територіальних громад Запорізької області»[45], місто Енергодар отримало статус адміністративного центру Енергодарської міської територіальної громади, яка включає тільки територію міста, що співпадає з територією міської ради.

Місто Енергодар відоме як енергетична столиця України. Енергодар має незвичайну планувальну структуру. На відміну від більшості міст, тут в одних територіальних межах знаходяться і житлові райони, і величезна промислова, і зелена зони.

На території міста розташовані два містоутворюючих підприємства – ВП «Запорізька АЕС» ДП НАЕК «Енергоатом» (далі -ВП ЗАЕС) та ВП «Запорізька ТЕС» ПАТ «ДТЕК «Дніпроенерго» (далі – ЗаТЕС), які входять до енергетичного комплексу країни, забезпечують стабільні обсяги бюджетних надходжень та є найбільшими роботодавцями міста. Функціонування цього комплексу є важливою умовою енергетичної стабільності не лише регіону, а й України в цілому.

До березня 2022 року (тобто до окупації міста) рівень соціально-економічного розвитку міста залишався високим, адже більшість показників, що характеризували стан місцевої економіки (рівень зайнятості, середньомісячна заробітна плата, обсяг реалізованої продукції) суттєво перевищував відповідні середні показники по області та країні. Рівень чутливості господарського комплексу та бюджету міста до економічних ризиків, зважаючи на особливості діяльності містоутворюючих підприємств та збереження відносно стабільного попиту на продукцію, що вони виробляють, є нижчим, ніж у переважної більшості міст України з аналогічним адміністративно-територіальним статусом та чисельністю населення [73; с.4].

В умовах структурної перебудови та економічної кризи вузька спеціалізація виробництва поставила місто перед загрозою стагнації, що пов'язана із можливими змінами у режимі роботи двох головних бюджетонаповнюючих підприємств.

Основними проблемами розвитку міста є:

- низька ефективність використання енергоресурсів у муніципальній сфері

та житлово-комунальному господарстві;

- зношеність мереж постачання енергоресурсів (водо-, теплопостачання, водовідведення), що призводить до великих втрат енергоресурсів, зниження якості отриманих послуг споживачами та збільшення їх вартості.

- високий рівень техногенного навантаження на довкілля;

- низький рівень активності підприємців на території міста;

- відсутність преференцій для ведення бізнесу в зоні дії атомної станції;

- відсутність у місті можливості отримання комплексу бізнес-послуг для розвитку і підтримки бізнесу, у тому числі молодіжного та соціального, стимулювання розвитку інвестиційної привабливості.

- трудова міграція та відтік висококваліфікованої робочої сили;

Також, головною проблемою міста можна назвати демографічну ситуацію, яка склалася в останнє десятиріччя.

Для підвищення рівня життя населення міста шляхом реалізації пріоритетних напрямків розвитку міста, поступового економічного зростання, забезпечення позитивної тенденції приросту капітальних інвестицій, забезпечення наповнюваності міського бюджету, створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності та поліпшення бізнес-клімату, впровадження енергоефективних проектів та виконання природоохоронних заходів, розширення можливостей реалізації права громадян на гідну працю, підвищення якості і доступності адміністративних, соціальних та комунальних послуг, будівництва доступного житла, задоволення духовних, освітніх і культурних потреб громадян, розроблено Програму соціально-економічного та культурного розвитку Енергодарської міської територіальної громади на 2022-2024 роки.

Програмою визначені головна мета, завдання та заходи економічного і соціального розвитку громади на 2022-2024 роки [59].

Основна мета розвитку міста Енергодара у 2022 - 2024 роках – стабільне зростання якості життя мешканців міста на основі збалансованого та узгодженого розвитку економіки та соціуму, що базується на інноваціях, ощадливому ставленні до природного середовища, з урахуванням стратегічних інтересів регіону і держави.

Програма реалізовуватиметься шляхом тісної взаємодії органів місцевого самоврядування, міських громадських організацій, роботодавців та підприємницьких структур міста.

Досягнення зазначеної мети здійснюватиметься з урахуванням нагальних викликів сучасності, шляхом реалізації основних пріоритетних завдань і заходів:

1. Забезпечення високого рівня надання громаді послуг із життєзабезпечення міста за умови ощадливого використання ресурсів, зосереджених на території громади. Особливістю структури економіки міста є високий рівень техногенного навантаження на довкілля. Тому, зниження негативного впливу на довкілля, економіку та сферу життєдіяльності міста є одним із пріоритетів подальшого розвитку економіки та міської інфраструктури, яке буде досягнуте через:

- ощадливе та здоров'язберігаюче водозабезпечення населення міста;
- зниження техногенного навантаження на основі впровадження сучасних технологій у виробництві та в системах життєзабезпечення міста.

2. Сприяння створенню умов для диверсифікації економіки, залученню ресурсів для розвитку малого та середнього бізнесу в галузі з мінімальним техногенним навантаженням. Об'єднання зусиль влади, громади та бізнесу значно покращить бізнес-клімат та забезпечить інвесторів необхідною інформацією про галузі та сфери для ефективного інвестування, сприятиме системності та послідовності дій для економічного зростання. Пріоритет реалізовуватиметься шляхом:

- покращення бізнес-клімату через оптимізацію дозвільних процедур та покращення доступу до усіх видів місцевих ресурсів;

- створення умов для залучення та супроводження інвестицій.

3. Розвиток комунальної та соціальної інфраструктури міста відповідно до сучасних вимог та стандартів, який полягає у ефективному впровадженні енергозберігаючих технологій, залученні в ці галузі інвестицій і кредитних ресурсів, міжнародної технічної допомоги та донорських організацій. Основні завдання:

- вдосконалення систем інженерних мереж за рахунок запровадження нових технологій та технічного переоснащення;

- підвищення рівня безпеки міста;

- розширення участі громадян в управлінні містом.

I. Розвиток реального сектору економіки.

1.1. Промисловість.

Стратегічною галуззю економіки міста Енергодара є промисловість. Підприємства промислового комплексу відносяться до великих платників податків до бюджетів усіх рівнів, визначають економічний профіль міста та відносяться до найбільших його роботодавців.

За даними підприємств міста протягом I півріччя 2021 року було реалізовано продукції на суму 12,8 млрд. грн, що на 8,5% більше відповідного показника попереднього року у фактичних цінах (у 2020 році скорочення становило 17,6%, що було зумовлено примусовим обмеженням потужностей виробництва електричної енергії з метою подолання кризових явищ в роботі енергетичної системи України, в умовах скорочення споживання електроенергії в період виконання антипандемічних заходів в країні). У розрахунку на одного мешканця промислової продукції підприємствами Енергодара традиційно було реалізовано суттєво більше, ніж загалом по країні – 244,0 тис. грн.

Основним видом продукції, що виробляють та реалізують містоутворюючі підприємства міста Енергодара, є електроенергія. За 9 місяців 2021 року вироблено 28,5 млрд. кВт/год електроенергії, що становить 121,0% до відповідного періоду минулого року (у 2020 році зменшення обсягів на 27,1%).

1.2. Енергозбереження.

Важливим кроком у реалізації політики енергоефективності стало приєднання міста Енергодара до Європейської ініціативи «Угода мерів». Місто взяло на себе зобов'язання скоротити власні викиди CO₂ щонайменше на 30% до 2030 року шляхом модернізації та проведення заходів з енергозбереження у муніципальних будівлях та комунальній сфері. На теперішній час рішенням Енергодарської міської ради від 09.04.2021 №5 затверджено План дій сталого енергетичного розвитку та клімату міста Енергодара до 2030 року, який виступатиме орієнтиром для планування енергетичної політики міста і настановою для формування пріоритетів та заходів, орієнтованих на процеси енергозбереження.

Протягом звітного періоду продовжено дію Програми стимулювання населення м. Енергодара до впровадження енергоефективних заходів на 2021-2023 роки, шляхом здешевлення кредитних ресурсів, залучених з метою підвищення енергоефективності в житловому секторі.

На реалізацію Програми у 2021 році з місцевого бюджету було відшкодовано частину кредиту, отриманого на придбання енергоефективного обладнання та/або матеріалів 3 мешканцям міста на загальну суму 24,0 тис. грн (що становить 48% від коштів затверджених в бюджеті та 3% від програмного показника).

1.3. Інвестиційна діяльність.

З 2019 року по квітень 2021 року в місті йшла реалізація Програми «U-LEAD з Європою» щодо створення/модернізації Центру надання адміністративних послуг (далі ЦНАП). В рамках проєкту завершено будівельно-ремонтні роботи у приміщені ЦНАПу, проведено підключення до всіх необхідних мереж, затверджено положення про ЦНАП, придбано комп'ютерну техніку та офісні меблі, організовано та проведено тренінги із підвищення кваліфікації для працівників.

У 2021 році продовжено партнерство та співпрацю з Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) в рамках програми «Міцні регіони – Спеціальна програма підтримки України». Метою програми є

сприяння соціальній згуртованості та особистій безпеці шляхом підтримки зорієнтованого на потреби людей ефективного місцевого врядування у соціальній та адміністративній сферах, а також у сфері охорони здоров'я.

2.4. Містобудівна діяльність, земельні відносини.

Одним із пріоритетних напрямків роботи у сфері містобудування залишається реалізація Генерального плану міста Енергодара, затвердженого рішенням міської ради від 03.07.2015 №94 [6]. Будівництво житла багатоповерхової забудови основним забудовником ВП «Запорізька АЕС» ДП «НАЕК «Енергоатом» у 2021 році не здійснювалось. Інвестором житла (ТОВ «Ф.Л. Франко») завершується будівництво першої секції 10-поверхового 3-секційного цегляного будинку бізнес-класу по вул. Молодіжній, 16д – житлового комплексу «Престиж» з вбудованими об'єктами обслуговування та розпочато будівництво другої секції. У 2021 році вирішена одна із найголовніших проблем у місті – проблема поховання, за рахунок земель запасу Водянської об'єднаної територіальної громади відведена земельна ділянка площею 21,6 га під розміщення нового кладовища за межами населених пунктів. У січні-вересні 2021 року 13,1% обсягу доходної частини загального фонду бюджету міста без урахування трансфертів формували сукупні надходження орендної плати за землю та земельного податку з юридичних та фізичних осіб. Основну частину зазначених надходжень забезпечують найбільші підприємства міста – ВП ЗАЕС та ЗаТЕС, які є платниками земельного податку. Фактичні надходження земельного податку та орендної плати з юридичних та фізичних осіб за результатами 9 місяців 2021 року склали 90,5 млн.грн, що на 15,8% перевищило відповідний показник минулого року.

1.5. Дорожньо-транспортна інфраструктура.

Перевезення пасажирів містом здійснюється автомобільним транспортом на п'яти маршрутах відповідно до угод, укладених управлінням комунальної власності Енергодарської міської ради з фізичними особами-підприємцями. Перевезення пільгової категорії громадян здійснюється на маршрутах за угодами, що укладені управлінням праці та соціального захисту населення

міської ради з приватними підприємцями. В рамках міської Програми соціальної допомоги в м. Енергодарі на 2021-2023 роки видатки на пільговий проїзд окремих категорій громадян автомобільним транспортом за 9 місяців 2021 року становили 3 875,6 тис. грн, залізничним – 50,7 тис. грн [57].

1.6. Підприємництво та регуляторна політика.

На підставі даних Енергодарського управління ГУ ДПС у Запорізькій області станом на 01.10.2021 кількість перебуваючих на обліку фізичних осіб-підприємців складає 1 975 осіб, що більше, ніж у аналогічному періоді минулого року на 125 осіб, або на 6,8%. За 9 місяців 2021 року надходження коштів до бюджету міста від сплати суб'єктами господарювання податків і зборів склали 39,4 млн.грн, що на 13,0% перевищило показник аналогічного періоду попереднього року і склало 5,6% від усіх надходжень до загального фонду бюджету міста.

1.7. Торгівля та платні послуги.

Обсяг роздрібного товарообороту підприємств роздрібною торгівлі у 2020 році склав 1 591,8 млн.грн та збільшився порівняно з 2019 роком на 13,7%. Мережа об'єктів торгівлі та побутових послуг протягом 2021 року представлена 663 об'єктами торгівлі, з них: 329 магазинів (135 продовольчих і 194 непродовольчих), 128 – відділи та кіоски, 5 оптових магазинів, 58 об'єктів громадського харчування, 143 об'єкти надання побутових послуг.

II. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення.

2.1. Грошові доходи населення та ринок праці.

Зважаючи на структуру міської економіки, вплив негативних загальнодержавних тенденцій на розвиток ринку праці м. Енергодара був помірним. За результатами 2020 року рівень офіційної зайнятості населення, як і раніше, залишався одним із найвищих серед вітчизняних міст. Середньооблікова кількість штатних працівників становила 17,666 тис. грн, або 33,4% від загальної чисельності наявного населення міста.

Рівень заробітної плати в м. Енергодарі (як і раніше) суттєво перевищує відповідний загальнодержавний показник. Високі темпи зростання заробітної

плати зумовлені не тільки інфляційною складовою та здійсненням індексації заробітної плати працівникам бюджетної сфери згідно з чинним законодавством, але й підвищенням бюджетоутворюючими підприємствами міста заробітної плати працівникам. Станом на 01.01.2021 року рівень оплати праці штатних працівників міста Енергодара за даними Головного управління статистики у Запорізькій області збільшився на 21,1% відповідно до аналогічного періоду 2019 року та становив 25 001,78 грн, що більш ніж у 2 рази вище за середній по країні та Запорізькій області.

Зважаючи на структуру та особливості економіки міста (переважна частина мешканців зайнята на великих промислових підприємствах), відбувається зростання середньомісячної заробітної плати штатних працівників, темпи зростання відповідного показника по області та по Україні перевищили у 2,2 рази (див.рис.3.1).

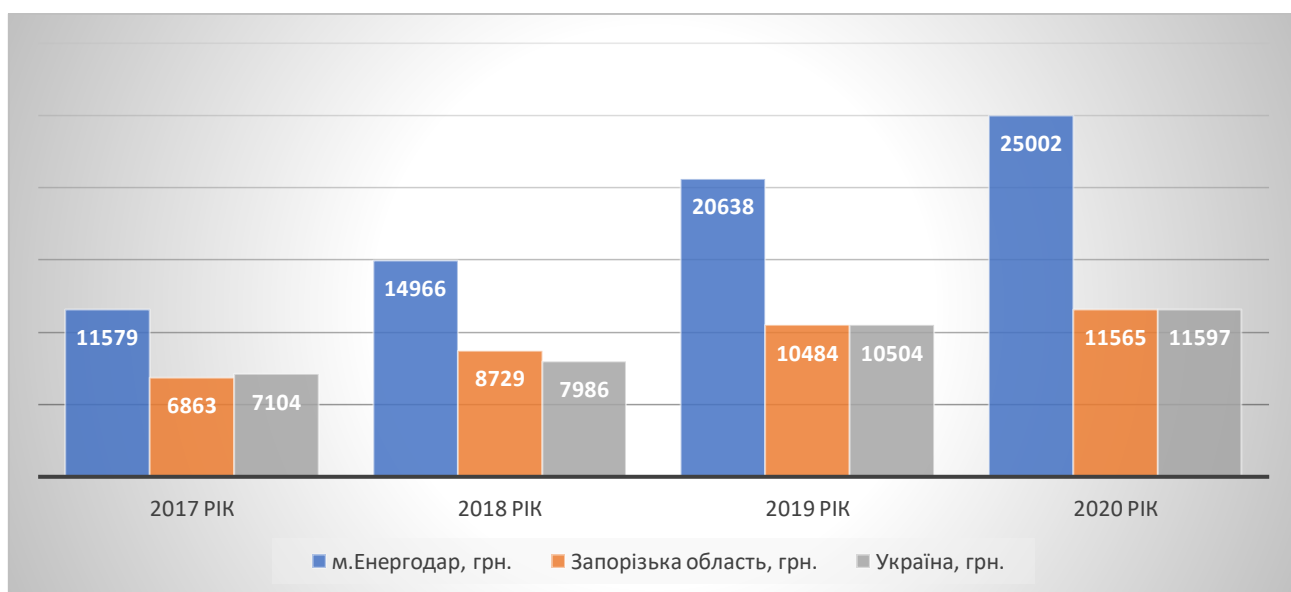

Рис.3.1. Динаміка середньомісячної заробітної плати одного штатного працівника за період з 2018 по 2020 роки, гривень [59, 73]

За даними Енергодарської міської філії Запорізького обласного центру зайнятості впродовж 9 місяців 2021 року послугами служби зайнятості в місті скористалися 1490 безробітних громадян, з яких працевлаштовані – 868 осіб.

Станом на 01.10.2021 на обліку перебувало 325 осіб, які мали статус безробітного. Кількість наявних вакансій, заявлених від роботодавців, склала 970 одиниць, з яких укомплектовано 875 вакансій (90,2%), середній розмір оплати праці на одну вакансію складає 7 903 грн.

2.2. Підтримка сімей, дітей та молоді

Пріоритетним напрямком політики з питань сім'ї та молоді є робота із соціального захисту дітей та багатодітних сімей, їх підтримки, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, розвитку сімейних форм виховання, забезпечення якості надання соціальних послуг, підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді міста. На виконання вищезазначених завдань в місті діє низка програм, зокрема: Програма розвитку системи соціальних послуг для сімей, дітей та молоді на 2017-2021 роки, Комплексна міська програма оздоровлення та відпочинку дітей, підтримки сім'ї, молоді, гендерного паритету та протидії торгівлі людьми на 2020-2022 роки, міська Програма «Діти. Сім'я. Енергодар» на 2021-2023 роки.

2.3. Соціальне та пенсійне забезпечення.

Одним з пріоритетних напрямів соціальної політики є розв'язання проблем соціального захисту малозабезпечених верств населення, інвалідів, багатодітних сімей.

У відділі обслуговування громадян №11 управління обслуговування громадян Головного управління Пенсійного фонду України в Запорізькій області станом на 01.10.2021 на обліку знаходиться 15,7 тисяч одержувачів пенсій, це третина населення громади.

2.4. Адміністративні послуги.

Інноваціями у роботі адміністраторів Центру у звітному періоді стали підключення, освоєння та робота в двох державних програмних базах – Програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада» та портал Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва.

В рамках співпраці міської влади з проектом «U-LEAD з Європою» Центр надання адміністративних послуг «Єдиний офіс» поліпшив свою матеріально-

технічну базу. А також, на виконання зобов'язань Угоди про співпрацю «U-LEAD з Європою», у звітному періоді придбано одну робочу станцію для надання паспортних послуг.

2.5. Освіта.

Освітня стратегія міста Енергодара впродовж звітнього періоду поточного року була спрямована на задоволення потреб громади міста, створення належних умов для здобуття повної дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти. Загалом мережа закладів дошкільної освіти представлена 12 закладами, з них 11 закладів дошкільної освіти та ЕНВК «ДНЗ-ЗНЗ» №9, який має дошкільні групи.

В 2021 році кількість груп в закладах дошкільної освіти міста зменшена на 10 одиниць, внаслідок зменшення дитячого населення в місті від народження до 6 років (2309 осіб), але це не вплинуло на показники щодо охоплення дітей дошкільною освітою. Мережа закладів загальної середньої освіти складається з: шести гімназій №1, №2, №3, №4, №5, №7; багатопрофільного ліцею; двох початкових шкіл №6, №9; ЕНВК «Загальноосвітній навчальний заклад II-III ст. – міжміський навчально-виробничий комбінат». Учніський контингент складає 6404 осіб, охоплення дітей шкільного віку навчанням – 100%.

Вісім закладів загальної середньої освіти, які мають у своїй структурі класи основної та старшої школи, забезпечують допрофільне (охоплено навчанням в класах із поглибленим вивченням окремих предметів 22% учнів) та профільне навчання (100% учнів 10-11 класів). Пріоритетним напрямком роботи управління освіти, закладів дошкільної та загальної середньої освіти залишається розвиток інклюзивної освіти. У 2021/2022 навчальному році на 100% забезпечено запит громади на отримання якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. У закладах дошкільної освіти функціонують 16 інклюзивних груп (32 дитини), у загальноосвітніх закладах міста – 27 класів (44 учня з особливими потребами), 4 класи (32 учні із затримкою психічного розвитку).

У місті активно розвивається позашкільна освіта. Профільні позашкільні заклади: Центр дитячої та юнацької творчості, Центр туризму, краєзнавства та спорту, Енергодарська мала академія наук відвідує близько 3,5 тисячі вихованців. У закладах позашкільної освіти працює 149 гуртків (329 груп) за 10 напрямками: науково-технічний, еколого-натуралістичний, туристсько-краєзнавчий, фізкультурно-спортивний, художньо-естетичний, дослідницько-експериментальний, військово-патріотичний, соціально-реабілітаційний, гуманітарний, оздоровчий.

2.6. Культурний простір.

Задля створення економічних та організаційних умов для збереження і розвитку культурно-мистецької сфери міста та його соціокультурного простору діє Програма розвитку культури міста Енергодара на 2018-2022 роки.

Сьогодні на території міста знаходяться об'єкти культурної спадщини, які поставлені на державний облік, а саме: Братська могила радянських воїнів, пам'ятний знак на честь Запорізької ДРЕС та пам'ятник Т.Г.Шевченку. В місті є пам'ятники історії: пам'ятна стела капітану лейтенанту а.п.ч. «Курськ» Сергію Логінову, пам'ятний знак воїнам-афганцям Цапу В.Д. і Олейнику Ю.А.

2.7. Фізкультура і спорт.

Навчально-тренувальна база в місті Енергодарі – це спортивно-оздоровчий комплекс, плавальний басейн та водно-спортивна база, які підпорядковуються ЗАЕС, дитячо-юнацька спортивна школа з боксу ім. В.Р.Манзулі, Центр туризму, краєзнавства та спорту, яхт-клуб «Борисфен», стадіон «Старт» з трибунами на 4000 місць, 12 спортивних залів у загальноосвітніх школах, 7 залів з тренажерним обладнанням та 16 громадських спортивних організацій.

На сьогоднішній день у цій галузі діють дві міські програми направлені на забезпечення реалізації першочергових та перспективних заходів, спрямованих на формування в місті сучасної моделі розвитку сфери фізичної культури і спорту, зокрема: Програма розвитку фізичної культури та спорту в м.

Енергодарі на 2021-2023 роки, Програма розвитку боксу в м. Енергодарі на 2019-2023 роки.

2.8. Житлово-комунальне господарство.

Житлово-комунальне господарство є однією з найважливіших частин територіальної інфраструктури, що визначає умови життєдіяльності людини, комфортності його житла, якість і надійність послуг, від яких залежить соціальний клімат міського середовища міста, в якому на сьогоднішній день функціонує 7 комунальних підприємств. Для вирішення проблем в житлово-комунальному господарстві в місті діє Програма реформування та розвитку житлово-комунального господарства, об'єктів благоустрою, дорожнього господарства міста Енергодара на 2019-2021 роки.

Надзвичайно важливим залишається процес залучення населення до утримання власного житла шляхом створення об'єднань співвласників багатоквартирних житлових будинків. Станом на 01.10.2021 в місті зареєстровано 124 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків у 136 житлових будинках.

2.9. Громадська безпека і порядок.

З метою створення умов, спрямованих на забезпечення надійного захисту прав і законних інтересів громадян від злочинних посягань, підвищення результативності роботи з профілактики правопорушень, розкриття кримінальних проявів та підтримання належного правопорядку у місті діє міська Програма профілактики правопорушень та забезпечення громадської безпеки у м. Енергодарі на 2021-2023 роки, а також впроваджено загальноміську систему відеоспостереження «Безпечне місто».

В квітні 2021 року підписано Меморандум про співпрацю та партнерство з Головним управлінням Національної поліції в Запорізькій області та Енергодарською міською радою. Завдяки чому, на території міста Енергодара впроваджено проект «Поліцейський офіцер громади».

III. Збереження довкілля, відновлення та стале використання природних ресурсів, безпека життєдіяльності людини.

3.1. Охорона навколишнього природного середовища, екологічна безпека та стале природокористування

Головним завданням сьогодення є збереження навколишнього природного середовища, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення.

З метою реалізації зазначених напрямків в галузі охорони довкілля в місті діє Програма охорони довкілля та зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення м. Енергодара на 2021-2023 роки[58] та Перелік заходів, спрямованих на охорону та раціональне використання природних ресурсів, які фінансуються за рахунок коштів фонду охорони навколишнього природного середовища міста Енергодара, затвердженим рішенням Енергодарської міської ради від 27.05.2021 №11 [36].

Отже, Програма соціально-економічного та культурного розвитку Енергодарської міської територіальної громади на 2022-2024 роки [59] містить основні пріоритети та завдання, які спрямовані на ефективне розв'язання проблем соціального та економічного розвитку. Метою Програми є забезпечення активізації економічної діяльності, сприяння вирішенню гострих соціальних проблем населення громади за рахунок поживлення інвестиційної діяльності, розвитку малого та середнього бізнесу, спрямування зусиль на розв'язання існуючих проблемних питань у розвитку різних сфер і галузей діяльності, ефективного використання внутрішніх і зовнішніх можливостей громади.

3.2. Стан та перспективи стратегічного планування розвитку територіальної громади монопрофільного міста

В сучасних умовах проведення адміністративно-територіальної реформи виникає потреба у застосуванні стратегічного планування як особливої форми державного управління. Це надасть змогу підвищити конкурентоспроможність території зважаючи на можливість виявлення найважливіших проблем і визначення таких напрямів їх розвитку, для яких створено найсприятливіші умови та наявні відповідні ресурси. Оскільки питання децентралізації влади, вимагає перегляду традиційних підходів до стратегічного планування, насамперед у напрямі переорієнтації на розробку стратегічних планів розвитку базових одиниць планування, а також опрацювання стратегій розвитку соціально-економічних систем територій на засадах публічності, діалогу та погодженості інтересів усіх зацікавлених сторін.

На сьогодні Кабінетом Міністрів України затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, реалізація якої здійснюється на основі комплексного територіального підходу, що передбачає, що об'єктом у рамках регіональної політики є територія, яка характеризується специфічним набором просторових, соціальних, екологічних та економічних особливостей. Заходи які направлені на реалізацію державної регіональної політики повинні спрямовуватися на підтримку потенційних центрів економічного зростання, які можуть поширювати свій позитивний вплив на розвиток сусідніх територій та впливають на розвиток регіону в цілому, а також на підтримку інтегрованих проектів розвитку територій з особливими проблемами розвитку, що повинно сприяти зниженню рівня міжрегіональної та внутрішньорегіональної асиметрії в розвитку територіальних громад та якості життя людини [49].

Насьогодні державна економіка особливо потребує вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку територій та запровадження обов'язкового стратегічного планування роботи в органах виконавчої влади, яке передбачає планування заходів із розроблення прогнозних документів, розроблення, реалізації та контролю за

виконанням програмних документів, що визначають мету соціально-економічного розвитку держави й шляхи їх досягнення. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2006 року №504-р була схвалена Концепція вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку держави [54].

Так, довгострокові прогнозні і програмні документи (понад п'ять років) визначають шляхи розвитку, стратегічні цілі та структурні пропорції економіки і соціальної сфери. Середньострокові прогнозні і програмні документи (до п'яти років) що розробляються на основі довгострокових документів і визначають умови соціально-економічного розвитку, напрями дій та заходи на середньострокову перспективу з метою досягнення стратегічних цілей. Короткострокові документи (один рік) розробляються на основі середньострокових, визначають цілі, умови розвитку та відповідні заходи на наступний рік.

Основними документами, які мають важливе значення для розвитку відповідного регіону є:

- Національна економічна стратегія;
- Цілі сталого розвитку України;
- Стратегія економічного та соціального розвитку України;
- Державна стратегія регіонального розвитку;
- Регіональні стратегії розвитку ;
- Стратегії розвитку галузей економіки або сфер діяльності (у разі необхідності).

Задля забезпечення проведення державної політики регіонального розвитку, узгодження довгострокових державних пріоритетів регіонального розвитку зі стратегічними напрямками розвитку регіонів Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації разом з органами місцевого самоврядування, із залученням громадськості, та з урахуванням норм Державної стратегії

регіонального розвитку мають розробляти регіональні стратегії розвитку та здійснювати заходи з їх реалізації.

На період дії Державної стратегії регіонального розвитку України розробляються регіональні стратегії розвитку .

При розробці стратегій розвитку територіальної громади необхідно враховувати стратегічні цілі і пріоритети, що визначені Державною стратегією регіонального розвитку України, та визначати:

тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку відповідної громади;

стратегічні цілі, пріоритети розвитку громади на відповідний період;

оперативні цілі, що забезпечать досягнення стратегічних цілей;

основні завдання, етапи, механізми їх реалізації та джерела фінансування;

систему моніторингу та оцінювання реалізації регіональної стратегії розвитку.

Розроблення проєктів регіональних стратегій розвитку здійснюється на основі оцінки потреб зацікавлених сторін та вигодонабувачів (бенефіціарів) на відповідній території, оцінки гендерного впливу, а також з урахуванням розвитку територіальних громад, функціональних типів територій [43].

Також, розроблення проєктів регіональних стратегій і планів заходів ґрунтується на принципах державної регіональної політики, які визначені Законом України “Про засади державної регіональної політики”[48], та здійснюється з використанням територіально-орієнтованого підходу та смарт-спеціалізації.

Особливої актуальності проблематика стратегічного планування регіонального розвитку в Україні набула у зв’язку з децентралізацією влади, реформою державного управління та проведення адміністративно-територіальної реформи. Ці заходи передбачають передання повноважень і відповідних фінансових ресурсів для розвитку територій на місцевий рівень, чим і обумовлюється необхідність удосконалення методології та

інструментарію стратегічного планування як на національному, так і на локальному рівнях.

Стратегічне планування розвитку міста являє собою систематичний процес ухвалення рішень, що сфокусований на потребах громади та має на меті вирішення найбільш актуальних локальних проблем, оптимальне використання конкурентних переваг з урахуванням раціонального розподілу наявних ресурсів. Таке планування передбачає покращення рівня добробуту населення та підвищення темпів розвитку конкретного населеного пункту чи регіону.

Стратегічне планування сприяє подоланню фрагментарності та диспропорційності економічного, соціального й екологічного розвитку територій, а також посиленню довіри в системі відносин «влада - бізнес - громадянське суспільство». Це стосується не так майбутніх рішень, як майбутнього впливу та наслідків сьогоднішніх рішень.

Насамперед, стратегічне планування дає органам місцевого самоврядування комплексний інструмент, який поєднує аналіз поточних подій, прогнози соціально-економічного розвитку та сценарії можливого майбутнього з виробленням стратегії його досягнення. Також процес планування допомагає формувати загальне бачення перспектив і розробляти конкретні покрокові проекти розвитку, зрозумілі для територіальної громади, стейкхолдерів і суспільства загалом. Крім того, затвердження стратегії дає чіткий, деталізований план сталого розвитку міста та сприяє залученню для реалізації програм і заходів, визначених у стратегії, необхідних ресурсів за коштів державного й обласного бюджетів та міжнародної донорської допомоги [18].

Основними ж напрямками стратегічного планування щодо розвитку регіонів є: залучення інвестицій у територію; розвиток малого і середнього бізнесу; розбудова інфраструктури для розвитку бізнесу; підвищення інноваційного потенціалу місцевої економіки; зростання конкурентоспроможності новоутворених громад; розвиток туризму; покращення комунальної інфраструктури; покращення благоустрою території;

розвиток інформаційних технологій та електронного врядування; налагодження субрегіонального співробітництва [42].

На сьогодні в Україні спостерігається високий рівень урбанізації, що обумовило виникнення й розвиток досить значної кількості міст, які по своїм структурним особливостям та функціональній ролі можуть у тому або іншому ступені бути віднесені до категорії монофункціональних [30].

Поширення інтеграційних, глобалізаційних та інформаційних процесів в економіці посприяли прискоренню урбанізації та міграції населення. Зміни які відбулися у способі життя, призвели до формування нового суспільного устрою, появи або скорочення низки інфраструктурних об'єктів. Особливо чутливими до соціальних та економічних змін є монопрофільні або монофункціональні міста [18].

Так, в Державній стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 роки, визначено типи територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку, до яких відносяться монофункціональні міста.

Монофункціональні міста це міста, розвиток яких пов'язаний з реалізацією однієї виробничої функції та які віднесені до центрів вугледобування, видобування рудної і нерудної сировини, хімічної і нафтопереробної промисловості. Внаслідок занепаду профільних галузей спеціалізації в цих містах спостерігаються активні депопуляційні процеси, погіршуються умови навколишнього природного середовища, зростає безробіття [49].

Законодавство України також окремо визначає монофункціональні міста-супутники ядерних установок та підприємств з видобування і переробки уранових руд - адміністративно-територіальні одиниці, спеціалізація праці населення в яких визначається підприємствами, що експлуатують ядерні установки та уранові об'єкти [46]. Одними із таких міст-супутників в Україні є: місто Енергодар, місто Вараш, місто Южноукраїнськ, місто Нетешін, місто Славутич.

Особливою відмінністю економічного становища монопрофільних міст України є те, що більшість із них були створені на основі одного-двох підприємств, що мають вузьку направленість та спеціалізацію. Від роботи таких підприємств повністю залежить економічний стан місцевого населення. Спад виробництва, дестабілізація соціально-економічного та фінансового стану послабили економічну базу та призвели до зниження виробничих потужностей, звуження спектру послуг, що надаються у межах малих міст.

Моноструктурна економіка таких міст залежна від економічної успішності містоутворюючих підприємств і кон'юнктури регіонального ринку, а диверсифікація та реструктуризація міської економіки вимагають удосконалення механізму стратегічного управління розвитком монофункціональних міст.

Останні роки перед органами місцевого самоврядування монофункціональних міст стоїть завдання узгодження інтересів усіх суб'єктів управління, що надасть можливість ефективно розвиватися таким містам. Основними цілями довгострокового планування й розроблення стратегічного плану розвитку мономіст, насамперед є:

1. Визначення пріоритетів розвитку міст, вибір напрямів диверсифікації їх економіки.
2. Визначення функцій і напрямів діяльності наявних комунальних служб, знову сформованих органів для реалізації виявлених пріоритетів і міських програм, проектів диверсифікації економіки міст.
3. Залучення широких верств населення до обговорення пріоритетних напрямів розвитку міст.
4. Узгодження стратегії розвитку міста з регіональними та державними програмами.
5. Розроблення стратегії розвитку й комплексних інвестиційних планів модернізації та трансформації мономіст, як інструменту управління соціально-економічним розвитком території [30].

В Україні більшість стратегічних планів розвитку територіальних громад було розроблено за методичної підтримки іноземних консультантів та консалтингових фірм (американських, канадських, британських, польських, литовських, чеських тощо). Перевагою іноземних консалтингових фірм є налагоджені стосунки з міжнародними фондами, які готові фінансувати розроблення стратегічних планів розвитку міст. Переважну більшість стратегічних планів розвитку міст розробляли за участі українських громадських організацій, агенцій місцевого розвитку, місцевих консультантів. Участь у розробленні стратегічного плану розвитку територіальної громади місцевих організацій, дає можливість: отримати стале фінансування на декілька місяців, а деколи й років; забезпечує отримання нових знань і навичок; підвищує їх імідж, покращує їх резюме; збігається із задекларованими статутними цілями цих організацій [23].

Слід зауважити, що стратегічні плани розвитку міст не є об'єктом цілісного обліку, моніторингу та аналізу, багато показників планування не містяться в офіційній статистиці. Тому було проведене дослідження стратегічного планування розвитку монопрофільних міст за матеріалами офіційних сайтів населених пунктів. Усього було досліджено близько 30 сайтів.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, значна частина інформації на офіційних сайтах міст недоступна або оприлюднена частково, тому зробити повний аналіз стану розвитку стратегічного планування монопрофільних міст в Україні не має можливості.

Тому проведено аналіз наявності стратегічних планів розвитку або стратегій регіонального розвитку монопрофільних міст.

Кількісний аналіз сайтів населених пунктів показав, що на виконання вимог діючого законодавства, що деякі міста вперше розпочали розроблення стратегій розвитку, а саме:

- м. Нетішин в травні 2023 року прийнято рішення щодо розроблення Стратегії розвитку Нетішинської міської територіальної громади на період до 2027 року [34].

- м. Южноукраїнськ в травні 2023 року прийнято рішення щодо розроблення проєкту Стратегії розвитку Южноукраїнської міської громади на період до 2027 року [35].

Зазначені проєкти Стратегій розвитку розробляються терміном дії на чотири роки, дотримуючись Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації Стратегій розвитку територіальних громад [26] та враховуючі пріоритетні напрямки Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [49].

У монофункціональних містах необхідно стабілізувати соціально-економічний розвиток і здійснити структурну перебудову виробничої бази. У таких містах невідкладного розв'язання потребують як екологічні проблеми, пов'язані з нераціональною господарською діяльністю людини, так і проблеми покращання їх виробничої та соціальної інфраструктури. З цією метою слід забезпечити інвестиційну привабливість та розміщення високотехнологічних виробництв шляхом кооперації з підприємствами великих міст, використовуючи при цьому місцеві природні й матеріальні ресурси, розвиток малого підприємництва, створити умови для самостійної зайнятості населення [19].

Насьогодні майже у всіх монопрофільних містах було здійснено розробку стратегічних планів розвитку на довгостроковий період, деякі міські територіальні громади розпочали розробку стратегій розвитку (див.дод.А)

Варто зазначити, що стратегії розвитку територіальних громад розроблені з урахуванням: Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки.

Розглянемо детальніше основні особливості реалізації стратегічного плану розвитку на прикладі Енергодарської територіальної громади.

Рішенням Енергодарської міської ради від 27.01.2017 №4 затверджено Стратегічний план розвитку міста Енергодара до 2027 року (далі – Стратегія)[66], який є головним плановим документом, що враховує економічну, екологічну та соціальну складові розвитку міста, передбачає фінансування

проектів з бюджетів різних рівнів, державних, міжнародних фондів та інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

В Стратегії визначені три основні пріоритетні напрями розвитку міста: А. Місто, дружнє до довкілля; В. Місто, відкрите до інвестицій та розвитку бізнесу; С. Місто, комфортне та зручне для проживання.

Стратегічні напрями включають у себе 9 стратегічних цілей та 26 оперативних цілей, які відображаються у проектах Плану реалізації Стратегії та включають конкретні завдання та заходи у формі проектних карток. Відповідні Плани реалізації Стратегії передбачають три етапи: перший – до 2020 року; другий – до 2023 року; третій – до 2027 року. Розпорядженням міського голови від 15.08.2018 №254-р запроваджено моніторинг та оцінку результативності реалізації Стратегії та Плану реалізації [52], визначені відповідальні за реалізацію проектів та моніторинг індикаторів.

План реалізації I етапу Стратегії включає 50 проектів на загальну суму 1 041,8 млн. грн, згрупованих за стратегічними напрямами (програмами).

Протягом 2017-2020 років проводилися роботи з реалізації 38 проектів, з яких фінансування відбувалось по 34 проектах на загальну суму 586 166,8 тис.грн (56,3% від запланованої суми на реалізацію I етапу), зокрема:

- стратегічний напрямок А «Місто, дружнє до довкілля» - 3 проекти за на загальну суму 15 674,6 тис.грн. (12,0% від плану);

- стратегічний напрямок В «Місто, відкрите до інвестицій та розвитку бізнесу» - 8 проектів на загальну суму 11 680,4 тис.грн. (9,2% від плану);

- стратегічним напрямом С «Місто, комфортне та зручне для проживання» 23 проекти на загальну суму 558 811,8 тис.грн. (71,3% від плану).

Джерела фінансування проектів: міський бюджет - 561 345,4 тис.грн. (95,8% від загального обсягу фінансування); державний бюджет - 17 525,9 тис. грн. (3% від загального обсягу фінансування); обласний бюджет - 1 932,2 тис. грн. (0,3% від загального обсягу фінансування); міжнародна технічна допомога – 1 766,5 тис. грн. (0,3% від загального обсягу фінансування); ТОВ ДТЕК - 3

195,4 тис. грн. (0,5% від загального обсягу фінансування); інші джерела - 401,4 тис. грн. (0,1% від загального обсягу фінансування).

За відсутності фінансування не розпочали реалізацію 12 проєктів з 50 запланованих, здебільшого за рахунок обмеженості фінансових ресурсів та повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України.

Таким чином, перспективи розвитку територіальних громад у процесі становлення держави, повинні визначати мету і бачення розвитку населених пунктів, що направлені на вирішення соціально-економічних та екологічних проблем, покращення умов проживання та праці всіх мешканців відповідного регіону. Зазначені зміни повинні стимулювати залучення додаткових фінансових ресурсів з різних джерел, застосовуючи досвід та технології; зміцнювати місцевий потенціал та партнерство державного й приватного секторів, а також громад в питаннях вдосконалення інфраструктури, соціальних послуг та забезпечення екологічно-раціонального управління ними, сприяти участі в процесі прийняття управлінських рішень громадських груп та організацій.

3.3 Громадська участь у процесі управління територіальною громадою

Відомо, що одним із найважливіших завдань реформи децентралізації влади в Україні є передача повноважень та ресурсів громадам на місця, що визначає необхідність в спонуканні та зміцненні спроможності громадян безпосередньо або через обрані ними органи вирішувати самостійно і під свою відповідальність місцеві проблеми. Управління власною громадою являє собою досить складний процес і потребує відповідних знань у законодавчій сфері, розуміння культурних цінностей громади, потреб її мешканців, а головне це зацікавленість у всебічному розвитку своєї громади. Отже, слід зрозуміти, що сутність та важливість у системі влади держави та у житті громадськості визначає місцеве самоврядування, яке має певні особливості [9, с.4].

Реалізація місцевого самоврядування відбувається через дві форми демократії:

1. Представницька демократія це формування представницьких органів на місцях – місцевих рад, через які об'єднані територіальні громади, як головний суб'єкт місцевого самоврядування, реалізують свої законні права та інтереси.

2. Пряма (безпосередня) демократія передбачає безпосередню участь громадян у вирішенні державних чи місцевих справ [74, с.6].

Відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» від 6 грудня 2001 року, є право громадян висловлювати свою думку про найважливіші рішення, брати участь в управлінні місцевими справами, яке може бути найкраще реалізовано на місцевому рівні, тобто – на рівні територіальних громад [56].

Зарубіжний і вітчизняний досвід свідчить про те, що без участі громадян регіональна політика перетворюється в байдуже «управління територіями». Щоби забезпечити реалізацію демократичних стандартів громадської участі, держава має створити умови для активної участі громадськості у виробленні державної регіональної політики. Тобто необхідно виробити ефективні механізми інформування громадськості про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, всіляко сприяючи її участі у виробленні, обговоренні та прийнятті як загальнодержавних рішень, так і рішень на рівні територіальної громади, а також у здійсненні контролю за їх реалізацією [9].

Тимченка І.Р. приходять до висновку, що поняття «громадська участь», «участь громадян» або «залучення громадян» набувають дедалі більшого поширення. Натомість, зарубіжний досвід переконує, що громадська участь являє собою необхідний, корисний та вкрай важливий механізм позитивного впливу громадськості на діяльність органів місцевого самоврядування" [70].

Громадська участь має визначення в соціальних науках, що стосується різних механізмів вираження думки громадськості, та дозволяє громаді чинити вплив на суспільні рішення. Учасницьке прийняття рішень може бути

застосоване в будь-якій сфері соціальної активності: економіці, політиці, управлінні, культурі та сім'ї.

Громадська участь, це передусім, реальна можливість громадян публічно висловлювати свою позицію та відстоювати її, обмінюватися думками з однодумцями, пропагувати свої погляди та ефективно здійснювати організаційний вплив на органи влади.

Тобто, принцип громадської участі полягає в тому, що інтереси всіх верств населення через участь громадськості повинні бути представлені в політичному процесі та враховуватися при підготовці та прийнятті владних рішень.

Крім того, громадська участь – це джерело додаткового інтелектуального ресурсу для публічної влади, а тому є корисною і потрібною також і для неї [74, с.7].

Отже, об'єднуючи різні підходи та тлумачення, поняття «громадська участь» можна визначити як систему дій, методів, інструментів та механізмів участі громадян у визначенні та вирішенні їхніх проблем у громаді.

В контексті управлінської діяльності, громадська участь надає змогу враховувати соціальні чинники в процесі планування, мінімізувати соціальні та політичні ризики внаслідок ухвалення та реалізації управлінських рішень, вносити корективи у плани та поведінку влади відповідно до інтересів тих чи інших суспільних груп, а також залучати їх до процесу прийняття управлінських рішень.

На думку Сергієнко О., Атаманюк О. «процес громадської участі можна класифікувати залежно від рівня впливу суспільства на ухвалення рішень:

- делегування - влада, не аналізуючи суспільні потреби, не визначаючи способи вирішення існуючих проблем, виконує завдання громадськості та підтримує незалежні громадські ініціативи, діяльність організацій громадянського суспільства;

- спільна реалізація – влади і громадськість ідентифікує потреби громади, спільно реалізуючи їх через узгоджені партнерські програми;

- спільне ухвалення рішень – влада у співпраці з громадськістю та організаціями вивчає їх потреби, а також на партнерській основі приймає остаточне рішення щодо вирішення відповідних проблем;

- консультації – представники громади надають одне чи декілька варіантів вирішення проблеми з метою отримання їх думки та врахування її в процесі прийняття остаточного рішення;

- інформування громадян про плани органів публічної влади – односторонній потік інформації (за певних умов може бути трансформованим у двосторонній потік інформації для налагодження зворотного зв'язку з метою дослідження суспільної думки)»[8, с.9].

Практика місцевого самоврядування демократичних країн, зокрема, в Україні, виробила низку способів участі громадськості у місцевій політиці. Їх називають формами громадської участі, вони актуалізувалися у зв'язку із розповсюдженням ідеї переходу від представницької демократії – до демократії участі.

Демократія участі (демократія співучасті, партисипативна, партисипаторна демократія) – це вид демократії, який передбачає безпосередню участь членів територіальної громади в управлінні громадою або громадян – в управлінні державою.

«Партисипативна демократія» (Participatory Democracy) передбачає процес залучення широкого кола учасників до формування та функціонування відповідних політичних систем [74, с.7].

Розвиток громад передбачає партнерство населення, влади і бізнесу. Здебільшого це партнерство торкається звичайних функцій місцевого управління (функціонування закладів освіти, медичного обслуговування, підтримка у задовільному стані доріг, житлового фонду й інженерної інфраструктури з постачання електроенергії, води і тепла). Натомість у питаннях стратегічного характеру, що зачіпають аспекти розвитку міста в цілому, це партнерство є майже невидимим. У даній ситуації потрібна

політична воля місцевої влади, щоб узяти на себе виконання функцій з активізації даного партнерства і посилення економічного розвитку.

Залучення громадян до участі в місцевому самоврядуванні здійснюється у формах, визначених законодавством, нормативно-правовими актами місцевих органів влади.

Під формами залучення громадян розуміють: конкретні, основні, здійснювані в межах певних правових, організаційно-правових та організаційних рамок дії громадян, які реалізують компетенцію членів територіальної громади.

Компетенція членів територіальних громад регламентується Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Діючим законодавством України наступні інструменти громадської участі:

1) Місцевий референдум— форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування [51]. Відповідно до Конституції України, саме територіальні громади забезпечують проведення місцевих референдумів і практичне впровадження їх результатів. За своїм змістом місцеві референдуми є формою безпосередньої, прямої, локальної (місцевої) демократії, що передбачає здійснення місцевої публічної влади безпосередньо територіальними громадами в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць [75, с.25].

Варто зазначити, що із прийняттям Закону України «Про всеукраїнський референдум»[47], втратив чинність Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», завдяки чому провести місцевий референдум сьогодні не неможливо. Тому, що пункт 5 статті 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» прямо вимагає регулювання процесу проведення місцевого референдуму окремим, спеціальним законом [51], а у тексті нового діючого Закону України «Про всеукраїнський референдум» такі положення відсутні.

2) Загальні збори громадян це зібрання всіх або частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення. Загальні збори

громадян як форма безпосередньої громадської участі передбачена Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», стаття 8 якого передбачає: загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення; рішення загальних зборів громадян враховуються органами місцевого самоврядування в їх діяльності; Порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом та статутом територіальної громади [51].

3) Місцеві ініціативи це один із способів домогтися розгляду у місцевій раді питання, яке зачіпає інтереси територіальної громади і належить до компетенції місцевого самоврядування. Така можливість передбачена статтею 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до якої місцеву ініціативу, подану належним чином, розглядає місцева рада на відкритому засіданні, запросивши на нього членів ініціативної групи. Рішення місцевої ради за результатом розгляду місцевої ініціативи – оприлюднюється [51]. Отже, місцева ініціатива це можливість донести проблему до депутатів місцевих рад та показати громаді, яку позицію займає місцева влада щодо порушеної проблеми. Важливість цього механізму громадської участі полягає в тому, що вона дає право територіальній громаді ініціювати розгляд у місцевій раді будь-якого питання, що відноситься до її компетенції, яке є важливим для громади, але яке, через небажання міського голови чи депутатів ради, не виноситься на розгляд [8, с.30].

4) Громадські слухання – це зустрічі членів територіальної громади з депутатами та посадовцями місцевої ради, на яких громадяни висловлюють свою думку щодо планів та дій влади з вирішення проблем життєдіяльності громади [9, с.44]. Необхідність проведення громадських слухань найчастіше виникає, якщо: рішення, яке готує місцева влада, непопулярне і може викликати соціальну напругу; питання або проєкт має кілька альтернативних рішень; питання досить складне й немає очевидних рішень; існує певне протистояння між органами влади та деякою групою територіальної громади. Процедура проведення громадських слухань може регулюватися як статутом громади, так і

окремим положенням. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлено, що громадські слухання мають відбуватися не рідше одного разу на рік [74, с.14].

5) Електронні петиції це одним із інструментів електронної демократії, та є особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, яке обов'язкове до розгляду за умови набрання необхідної кількості голосів.

Електронна петиція - колективне звернення в електронній формі до суб'єкта владних повноважень у вигляді тексту скарги (протесту) та/або пропозиції. Суб'єкт владних повноважень повинен на електронну петицію публічно оголосити свою позицію стосовно згоди чи незгоди по суті петиції, проінформувати про аргументи у разі незгоди з її текстом, організувати спільну з авторами та їх прихильниками роботу з розроблення та реалізації петиції у разі згоди. Електронна петиція подається та розглядається в порядку, передбаченому Законом України "Про звернення громадян" [50].

б) Органи самоорганізації населення це представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених Законом України «Про органи самоорганізації населення» [53]. Орган самоорганізації може подавати регулярні пропозиції в бюджет, в усі програми, а також отримувати бюджетне фінансування для діяльності на власній території на постійній основі. Для того, щоб створити орган самоорганізації, доцільно провести загальні збори та розпочати створення органу самоорганізації.

Основними завданнями органів самоорганізації населення є: участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм; створення умов для участі мешканців у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України; задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг [70].

7) Громадська рада - постійно діючий колегіальний виборний консультативно-дорадчий орган, який утворений для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади, врахування позицій громадськості при формуванні та реалізації державної політики [75, с.30].

Основними завданнями громадської ради є: здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади; створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; сприяння врахуванню органом виконавчої влади громадської думки у процесі формування та реалізації державної політики.

8) Бюджет участі (громадський чи партисипативний бюджет) – демократичний процес, який дозволяє мешканцям громади шляхом надання власних проектів чи ідей, та подальшого їх відбору іншими членами громади відкритим голосуванням вирішувати, у який спосіб витратити частину місцевого бюджету.

Участь громадськості в ухваленні рішень є одним із найкращих засобів гарантування довгострокового успіху співпраці місцевої влади та громадськості. Можливість впливу на існуючі проблеми та їх вирішення забезпечує активність громадськості.

Участь громадян у бюджетному процесі значною мірою залежить від здатності громадянського суспільства на місцях долучатися до процесів управління, а також від бажання місцевих управлінців відкривати свої бюджети для громадськості та їх здатності керувати процесом участі. Успіх справи також визначається такими факторами, як наявність бюджетних коштів, які можна витратити на розсуд місцевої громади, ступінь інституалізації механізмів участі та якість участі, яку вони можуть забезпечити [74, с. 33].

Отже, можна дійти висновку, що залучення громадськості до підготовки та прийняття управлінських рішень сприяє прозорості, зрозумілості таких процесів, підвищенню відповідальності посадових осіб. Налагоджена і злагоджена взаємодія місцевих інституцій з громадянами сприяє успішному

розвитку громади, гнучкості й швидкості у вирішенні нагальних проблем громади, оперативному реагуванню і попередженню загроз та викликів.

Механізми та інструменти розвитку активного громадянства надають нові можливості у здійсненні права самостійно вирішувати нагальні проблеми своїх громад, враховуючи регіональні, соціальні, культурні, духовні та інші особливості.

Наприклад, Енергодарська міська територіальна громада починаючи з 2018 року до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, почала активно залучати громадськість до участі у прийнятті управлінських рішень, вирішенні нагальних проблем міста, а також його розвитку.

Задля забезпечення ефективної участі громадськості у процесі здійснення місцевої політики, в Енергодарській міській територіальній громаді були запроваджені наступні інструменти громадської участі.

1. Громадський бюджет.

Завдяки співпраці з міжнародними партнерами – Фондацією ПАУСІ та проектом ПРОМІС, в місті Енергодарі розпочалася активна робота з впровадження Громадського бюджету.

Для реалізації Громадського бюджету, було зроблено наступні кроки:

- рішенням Енергодарської міської ради від 12.04.2018 №34 затверджено Положення про громадський бюджет в м. Енергодарі;

- розпорядженням міського голови від 25.04.2018 № 152-р «Про Координаційну раду з питань громадського бюджету у місті Енергодарі», затверджено склад координаційної ради до якого ввійшли посадові особи місцевого самоврядування та активні жителі міста, а також затверджено Положення про Координаційну раду з питань бюджету у місті Енергодарі.

- розпорядженням міського голови від 23.05.2019 № 175-р затвердження етапів впровадження громадського бюджету у місті Енергодарі на 2019 рік;

- розпорядженням міського голови від 14.04.2021 № 135-р затвердження етапів впровадження громадського бюджету у місті Енергодарі на 2021 рік;

Відповідно до Положення про громадський бюджет в м. Енергодарі, всі проекти класифікуються за двома категоріями:

- малі проекти – це проекти вуличного, квартального, районного значення (загальна вартість реалізації становить від 10 000,00 грн. до 250 000,00 грн.);

- великі проекти – це проекти міжрайонного, загальноміського значення (загальна вартість реалізації становить від 250 000,00 грн. до 1 000 000,00 грн.).

Загальний обсяг Громадського бюджету у місті Енергодарі визначається рішенням міської ради, але не менше 10 000 000,00 грн.

За рахунок коштів громадського бюджету у місті Енергодарі можуть реалізовуватись:

- малі проекти – виділяється 40% загального обсягу громадського бюджету;

- великі проекти – виділяється 60% загального обсягу громадського бюджету [40].

Керування процесами у рамках громадського бюджету, що забезпечує автоматизацію процесів подання та представлення для голосування проектів, електронного голосування за проекти, стану їх реалізації та підсумкових звітів, здійснювалось через ІТ-платформу «Громадський проект».

Так, структурними підрозділами міської ради протягом 2019-2021 років реалізовано 99 проектів (з них : 13 - великі проекти; 86 -малі проекти) на загальну суму 27 359,1 тис.грн. Основними напрямками проектів є: будівництво спортивних та дитячих майданчиків, естетичне облаштування міста, облаштування тротуарів, облаштування зон відпочинку, ремонт доріг, вуличне освітлення.

2. Електроні петиції.

В рамках швейцарсько-української програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP) у 2016 році місто Енергодар приєдналося до системи єдиних місцевих петицій. Ця система, яка відповідає усім необхідним вимогам Закону, дозволяє забезпечити єдиний високий рівень якості обслуговування громадян з боку органів місцевого самоврядування щодо

подання електронних петицій. Дана програма сприяє інклюзивному діалогу щодо формування політики е-врядування та е-демократії, який бере до уваги інтереси та потреби регіонів.

В продовж 2016 - 2021 років подано та розглянуто 38 петицій з таких питань: благоустрій міста та будівництво - 6; екологія – 6; економіка та фінанси – 2; житлово-комунальне господарство – 6, охорона здоров'я - 2; охорона правопорядку – 2; соціальний захист та охорона праці – 3; транспорт та дороги – 5; з інших питань – 6 [38].

3. Відрите місто.

У 2016 році за сприянням АОМС «Асоціація відкритих міст» та МБО «Фонд Східна Європа», місто Енергодар приєдналося до платформи «Open City». Портал «Відкрите місто» створений для взаємодії громадян з місцевими органами влади, комунальними підприємствами, громадськими об'єднаннями, благодійними фондами та бізнесом в процесі вирішення актуальних проблем громади та отримання необхідної інформації.

У продовж 2016 – 2021 років отримано та оброблено більше 1000 повідомлень від мешканців міста, що дало змогу оперативна взаємодіяти мешканцям громади з місцевою владою та комунальними підприємствами [38].

ВИСНОВКИ

В дослідженні вирішено важливе наукове завдання, яке стосується соціально-економічного розвитку територіальних громад монопрофільних міст, і отримано наступні результати:

1. Визначено, що створення територіальних громад як самостійних адміністративно-територіальних одиниць регіонального рівня зумовило потребу у розробці сучасних підходів до організаційно-економічного забезпечення їхнього розвитку, зокрема до запровадження нових систем управління, які будуть враховувати як зовнішні виклики сучасного конкурентного середовища, так і внутрішні тенденції розвитку. Система управління територіальної громади, впливаючи на процес управління, має повноцінно формувати та реалізувати державну політику розвитку на території громади, враховуючи її природно-ресурсний потенціал, особливості соціальної системи та потреби мешканців громади.

2. Визначено, що планування розвитку територіальних громад являє собою найважливішу складову частину сучасної економічної науки, яка має на меті вивчення проблем раціонального та ефективного використання наявних ресурсів, задля максимального забезпечення матеріальних, соціальних і культурних потреб громадськості та досягнення цілей його розвитку. В залежності від критеріїв, за якими розглядається планування, можна виділити наступні його різновиди. Так, залежно від об'єкта планування розділяють на соціально-економічне, бюджетне, маркетингове, просторове, екологічне тощо. За термінами виділяють: коротко-, середньо- та довгострокове планування. За важливістю системних перетворень у різних сферах суспільного життя, широтою охоплення проблематики, ступенем деталізації відрізняють стратегічне й оперативне планування.

3. Дослідження дало змогу визначити, що метою політики реформи децентралізації є формування сучасної моделі управління, яка сприятиме розвитку демократії в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування за рахунок власних ресурсів та побудова ефективної системи

територіальної організації влади в Україні, реалізація основних положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності та повсюдності, а також фінансової спроможності місцевого самоврядування. Саме, процес децентралізації прискорює зміну економічного розвитку територій, удосконалення механізмів управління державним та комунальним майном, розвиток міжрегіонального та територіального співробітництва в різних сферах громадського життя.

4. У стратегічному плануванні розвитку громад застосовується методологічний підхід, який виражається в послідовному використанні методів наукового пізнання, наукових принципів і методів причинно-наслідкового зв'язку та ситуаційного аналізу, оцінки рішень у процесі соціально-економічного прогнозування, проєктів програм і планів за пріоритетами та напрямками. Так, дослідивши методи стратегічного планування, можна дійти висновку, що під час розробки програм найбільш поширеним методом є програмно-цільовий.

5. Визначені характерні риси сучасного стратегічного планування розвитку монопрофільних міст: поділ стратегічних планів розвитку за змістом, структурою, етапами планування, термінами дії, пріоритетними напрямками, методиками, які використовуються під час планування. Виявлено, що у процесі стратегічного планування розвитку міст, органи місцевого самоврядування використовуються різне методичне забезпечення.

6. Дослідження дало змогу визначити, що стратегічне планування розвитку міст ґрунтується на низці принципів, серед яких найбільш суттєвими є: принцип науковості, принцип системності, принцип цілеспрямованості, принцип соціальності, принцип гнучкості, принцип комплексності, принцип ефективності, принцип балансу інтересів. У разі дотримання зазначених принципів в процесі планування соціально-економічного розвитку міст, дасть змогу розробити якісні стратегічні плани розвитку міст.

7. Проаналізовано підходи які використовуються у розробці стратегічних документів соціально-економічного розвитку територіальних громад. Визначені

недоліки та переваги різних підходів до розробки стратегічних документів: управлінського підходу: (відомчого типу, адміністративного типу); експертного підходу; громадського підходу (елітарного, партнерського). Обґрунтовано, що партнерський підхід є найбільш оптимальним підходом до стратегічного планування територіальних громад. Цей підхід передбачає рівноправну участь у процесі стратегічного планування всіх представників громади: місцевої влади, бізнес-структур та громадськості, враховуючи інтереси усіх сторін у загальній стратегії міста.

8. Під час аналізу стану з'ясовано особливості розвитку міст, які необхідно враховувати під час стратегічного планування: монопрофільна економічна структура; недостатній приріст інвестицій та інновацій, низька інвестиційна привабливість територій; наявність соціальних проблем (значна диференціація заробітної плати працівників, рівня життя населення; розвиток депопуляційних тенденцій; низький рівень конкурентоспроможності показників «освіта» і «охорона здоров'я»); наявність значних екологічних проблем. Однак, в стратегічних планах розвитку міст серед напрямів не зазначається необхідність диверсифікація економічної діяльності монопрофільних міст, забезпечення пріоритетності у виділенні фінансових і інших видів ресурсів для міст, які мають низьку рейтингову оцінку, що свідчить про ознаки проблемності та репресивності у розвитку.

9. Виявлено, що у монофункціональних містах необхідно забезпечити сталий соціально-економічний розвиток і здійснити диверсифікацію виробничої бази. У таких містах невідкладного розв'язання потребують екологічні проблеми (поліпшення стану довкілля, збереження природних екосистем та створення природного середовища екологічно безпечнішим для життя та здоров'я мешканців міст), так і проблеми покращання їх виробничої і соціальної інфраструктури. Тому, основними завданнями має бути: забезпечення інвестиційної привабливості міст та розміщення високотехнологічних виробництв у співпраці з підприємствами великих міст,

використовуючи локальні ресурси; розвиток малого та середнього бізнесу, створення сприятливих умов для самозайнятості населення.

10. Визначено, що залучення громадськості до управління місцевими справами, полягає в активній інтеграції громадян у процеси управління та прийняття рішень, забезпеченні відкритості та прозорості владних структур, а також впливі громади на формування політик та програм, що стосуються їхнього життя та оточуючого середовища. Також, громадська участь сприяє взаємодії між владою та громадою, покращує якість демократії, сприяє сталому розвитку та формуванню сприятливого суспільного клімату. А також, позитивно впливає на ряд важливих соціальних, економічних та політичних процесів, сприяє формуванню демократичного суспільства та сталому розвитку громад.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kostetska Iryna. Perspektywy decentralizacji na Ukrainie: doświadczenia Polski. *Wschód Europy*. 2022. №1. URL : <https://reshistorica.journals.umcs.pl/we/article/download/10109/pdf> (дата звернення: 25.11.2023).
2. Багмет М.О., Ємельянов В.М. Історія та практика державного управління і місцевого самоврядування в Україні. URL : <https://buklib.net/books/35890/> (дата звернення: 29.11.2023).
3. Білоус Я. Ю. Теоретичні аспекти організаційно-економічного забезпечення територіальних громад України. *Електронне наукове фахове видання* : *Ефективна економіка*. 2022. №3. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2022/75.pdf. (дата звернення: 26.11.2023)
4. Виконання бюджетів місцевих бюджетів. URL : <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv> (дата звернення: 06.12.2023).
5. Галкін Д.Г. Аналіз концептуальних засад управління розвитком територіальних громад. *Наукові перспективи*. 2023. №9(39). с. 66 -77. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6500>. (дата звернення: 29.11.2023)
6. Генеральний план міста Енергодар : рішення міської ради №94 від 03.07.2015.
7. Гладка Т. І. Децентралізація влади України як спосіб підвищення демократії та підвищення її стабільності. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2015. №12. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=937> (дата звернення: 25.11.2023).
8. Громадська участь / залучення громадян. Депутатська діяльність в кругах (навчальний модуль) / Олександр Сергієнко, Олег Ватаманюк. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 92 с. URL :

<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/80/Gromadskaychast.pdf> (дата звернення: 24.11.2023)

9. Громадська участь у місцевій політиці: проблеми нормативно-правового забезпечення. URL : <https://www.prostir.ua/?news=hromadska-uchast-u-mistsevij-politytsi-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya> (дата звернення: 24.11.2023)

10. Дейч М.Є. Децентралізація в Україні: проблеми, шляхи їх вирішення. *Вісник економічної науки*. 2020. №1. с.66-72. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170656/09-Deich.pdf?sequence=1> (дата звернення: 30.11.2023)

11. Державна регіональна політика та розвиток територій в умовах змін. Спеціально для об'єднаних громад URL : <https://decentralization.gov.ua/news/1759> (дата звернення: 03.12.2023)

12. Державне та регіональне управління: [підручник] / Є.Г. Карташов, В.В.Євдокимов, І.О.Драган, О.І.Дацій та ін.; за заг.ред. Є.Г. Карташова. – Київ, 2019. – 223 с. URL :

13. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів : навч. посібник. 2019. 384 с. URL : https://pidru4niki.com/1280052862975/rps/metodi_printsipi_organizatsiyna_struktur_a_upravlinnya_regionalnim_rozvitkom (дата звернення: 26.11.2023).

14. Європейська хартія місцевого самоврядування : М. Страсбург від 15 жовтня 1985 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_036 (дата звернення: 26.11.2023).

15. Загурська-Антонюк В.В. Сучасні тенденції децентралізації державної влади та їх реалізація в Україні. Державне управління. *Удосконалення та розвиток* : науковий журнал. 2019. №2. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/2_2019/26.pdf (Дата звернення: 21.10.2023)

16. Заруцька О.П, Качула С.В. Фінансова самостійність місцевих бюджетів як підґрунтя їх стійкості в умовах бюджетної децентралізації .

Агросвіт. 2021. №18. URL : http://www.agrosvit.info/pdf/18_2021/5.pdf (дата звернення: 25.11.2023)

17. Інтернет-ресурс: Децентралізація. URL : <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 02.12.2023)

18. Кейс-стаді «Розробка стратегій розвитку міст в Україні: інструкція та огляд практик». 2019. URL : <http://pleddg.org.ua/ua/2019/keys-stadi-rozrobka-strategiy-rozvi/> (дата звернення: 25.11.2023)

19. Колонтаєвський О.П. Основні проблеми розвитку міст України. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/32551/1/86111.pdf> (дата звернення: 27.11.2023)

20. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 01.10.2023)

21. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України №333-р від 01 квітня 2014р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.11.2023)

22. Красьонжик І.В., Потравка Л.О., Замковий В.М. Соціально-економічний розвиток громад в Україні в контексті їх децентралізації. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2020. №11. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/5.pdf (дата звернення: 05.12.2023)

23. Круглашов А., Бурега В. Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2021. №2. Том 9. URL : <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/869> (дата звернення: 26.11.2023)

24. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. / А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук. Київ. 2017. 110 с. URL : <http://surl.li/xspo> (дата звернення: 29.11.2023)

25. Лімонова Л.О. Системний підхід як методологічна основа дослідження, аналізу та моделювання соціально-економічних систем. Харківський національний університет радіоелектроніки. 2010. URL : https://dl.nure.ua/pluginfile.php/1168/mod_resource/content/1/01.pdf (дата звернення: 02.12.2023).

26. Методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад : Наказ Міністерства розвитку громад та територій України №265 від 21 грудня 2022 р. URL : <https://pryluky.cg.gov.ua> (дата звернення: 02.12.2023)

27. Місцеве самоврядування в системі публічного управління: методичні рекомендації для вивчення навчальної дисципліни (для здобувачів першого рівня вищої освіти зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування») / уклад. Шевченко С. О. Дніпро : ДНУВС, 2022. 52 с. - URL: <http://surl.li/nmfex> (дата звернення: 02.12.2023)

28. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на 01.02.2022 р. URL : <https://decentralization.ua/uploads/library/file/800/10.01.2022.pdf> (дата звернення: 02.12.2023)

29. Нагорна І.В. Оптимізація інструментів державного управління регіональним управлінням в умовах децентралізації. *Державне будівництво*. 2019. №2. URL : <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/19180/17463> (дата звернення: 29.11.2023)

30. Ніколаєва Н.І., Кочубей В.О. Шляхи формування стратегічного розвитку мономіст в Україні. *Місцеве самоврядування*. 2021. №3. С. 77-82. URL : https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/15.pdf (дата звернення: 28.11.2023).

31. Новікова М.М. Регіональний менеджмент : конспект лекцій. Харків. ХНАМГ. 2007. 94с. URL : <https://eprints.kname.edu.ua/1614/> (дата звернення: 29.11.2023)

32. Нормативно-правове забезпечення розробки стратегій громад: колізії та проблеми. URL : <http://surl.li/ocsru> (дата звернення: 08.12.2023)
33. Основи регіонального управління в Україні : підручник / В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін.; за заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2012. 576 с. URL : <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/Osnovi-regionalnogo-upravlinnya-v-Ukrayini-2012.pdf> (дата звернення: 29.11.2023)
34. Офіційний сайт Нетішинської міської ради. URL : <https://www.netishynrada.gov.ua> (дата звернення: 29.11.2023).
35. Офіційний вебсайт Южноукраїнської громади. URL : <http://yu.mk.ua> (дата звернення: 29.11.2023).
36. Перелік заходів, спрямованих на охорону та раціональне використання природних ресурсів, які фінансуються за рахунок коштів фонду охорони навколишнього природного середовища міста Енергодара : рішення Енергодарської міської ради №11 від 27.05.2021.
37. Планування і контроль на підприємстві. Конспект лекцій : С.О. Єрмак. Кривий Ріг : ДонНУЕ. 2016. 121 с. URL : http://elibrary.donnuet.edu.ua/1484/1/Ermak_2017_21.pdf (дата звернення: 29.11.2023)
38. Платформа електронної демократії – URL: <https://petition.e-dem.ua/energodar/Petition/All>. (дата звернення: 29.11.2023)
39. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с. URL : <http://surl.li/octva> (дата звернення: 03.12.2023)
40. Положення про громадський бюджет в м. Енергодар : Рішення Енергодарської міської ради №34 від 12.04.2018 р.
41. Польова О.Л. Децентралізація у забезпеченні стійкого економічного та соціального розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022 №37. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1230/1185>

42. Попадинець Н.М. Роль стратегічного планування в економічному розвитку регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. №6. С. 16-19. [URL : https://ird.gov.ua/sep/sep20176\(128\)/sep20176\(128\)_016_PopadynetsN.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20176(128)/sep20176(128)_016_PopadynetsN.pdf) (дата звернення : 27.11.2023)
43. Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів : Постанова Кабінету Міністрів України №816 від 04.08.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/816-2023-%D0%BF#Text>
44. Присяжнюк О.Ф., Плотнікова М.Ф. Механізми управління розвитком територіальних громад. *Наукові горизонти*. 2018. №11(72). URL : [https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%84%9611\(72\)_56-61.pdf](https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%84%9611(72)_56-61.pdf)
45. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Запорізької області : розпорядження Кабінету Міністрів України №713-р від 12.06.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2020-%D1%80#Text>. (дата звернення: 25.11.2023)
46. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України № 39/95-ВР від 08.02.1995 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.11.2023).
47. Про всеукраїнський референдум : Закону України № 1135-IX від 26 січня 2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
48. Про засади державної регіональної політики : Закон України № 156-VIII від 5 лютого 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 12.11.2023)
49. Про затвердження Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 5 серпня 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

50. Про звернення громадян : Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#top>

51. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.11.2023)

52. Про моніторинг та оцінку результативності реалізації Стратегії та Плану реалізації : Розпорядження Енергодарського міського голови №254-р від 15.08.2018 р.

53. Про органи самоорганізації населення : Закон України № 2625-III від 11.07.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>

54. Про схвалення Концепція вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку держави : Розпорядження Кабінету Міністрів України №504-р від 4 жовтня 2006р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-p>

55. Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України №807-IX від 17 липня 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 03.12.2023)

56. Про участь громадян у місцевому публічному житті : Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 6 грудня 2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text

57. Програма соціальної допомоги в м. Енергодарі на 2021-2023 роки : рішення Енергодарської міської ради від 24.12.2020 №36.

58. Програма охорони довкілля та зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення міста Енергодара на 2021-2023 роки : рішення міської ради №5 від 27.05.2021.

59. Проект Програми соціально-економічного та культурного розвитку Енергодарської міської територіальної громади на 2022-2024 роки.

60. Проект Стратегії розвитку Бурштинської міської територіальної громади на період до 2030 р. URL: <https://burshtyn-rada.if.gov.ua/>

61. Публічне управління та адміністрування : навч. посібник / Скидан О. В., Якобчук В. П., Дацій Н. В., Ходаківський Є. І. та ін. ; за заг. ред. О. В. Скидана. – Житомир : ЖНАЕУ, 2017. 705 с. (дата звернення: 29.11.2023)
62. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. 740 с. URL : <https://ktpu.kpi.ua> (дата звернення: 29.11.2023)
63. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики : навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 372 с. URL : <http://elcat.pnpu.edu.ua>
64. Реформа децентралізації : Урядовий портал – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
65. Романова В., Умланд А. Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики. *Політичні дослідження*. 2021. №1. URL : <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235422> (дата звернення: 25.11.2023)
66. Стратегічний план розвитку міста Енергодара до 2027 року – URL: <http://en.gov.ua>
67. Стратегія розвитку Вараської міської територіальної громади на період до 2027 року : рішення Вараської міської ради №2112-ППР-VIII-7210 від 03.08.2022 р. URL : <https://doc.varash-rada.gov.ua/> (дата звернення: 26.11.2023)
68. Стратегія розвитку міста Ладижина до 2025 року. URL: <http://pleddg.org.ua> (дата звернення: 26.11.2023)
69. Територіальна організація влади в Україні: конспект лекцій / І.М. Лопатченко. Харків: ФОП Леонов Д.С. 2020. 102 с. URL : <http://nnvc.nuczu.edu.ua> (дата звернення: 22.11.2023)
70. Тимечко І.Р. Громадська участь в процесі прийняття рішень на рівні територіальних громад: інструменти участі. *Ефективна економіка*. 2019.

№2. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/55.pdf (дата звернення: 25.11.2023)

71. Типовий статут територіальної громади. Практичний посібник АМУ для громад. Третє видання. 2020. 69 с. URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/650/modul_1.pdf

72. Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук. – Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с. URL : <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/81/Miscevesamovryaduvannya.pdf>

73. Український портал про фінанси і інвестиції - URL: minfin.com.ua

74. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. / О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, В. С. Колтун, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук. Київ. 2017. 129 с. URL : <http://surl.li/atwpr>.

75. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : Посібник. Київ : Ленвіт. 2012. 64 с. URL : <https://parlament.org.ua/upload/docs/GUIDE%20final%20version%20UKRAINIAN.pdf> (дата звернення: 29.11.2023)

76. Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України №722/2019 від 30 вересня 2019р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

77. Шумовська К.Е. Методологія дослідження місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 12. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=384>. (дата звернення: 03.12.2023)

78. Ярема Л.В., Замора О.І. Управління розвитком територіальної громади. *Електронне наукове фахове видання : Ефективна економіка*. 2021. №5. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/106.pdf (дата звернення: 03.12.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Загальний аналіз розроблених стратегій розвитку територіальних громад

Стратегія розвитку громади	Місія стратегії розвитку	Стратегічні пріоритети
1	2	3
Стратегічний план розвитку міста Енергодара до 2027 року [66]	Метою Стратегічного плану є досягнення стабільного зростання якості життя мешканців міста на основі збалансованого та узгодженого розвитку економіки та соціуму, що базується на інноваціях, ощадливому ставленні до природного середовища, з урахуванням стратегічних інтересів регіону і держави.	1. Місто, дружнє до довкілля 2. Місто, відкрите до інвестицій та розвитку бізнесу 3. Місто, комфортне та зручне для проживання
Стратегія розвитку Вараської міської територіальної громади на період до 2027 року [67]	Місією Вараської МТГ є максимальне використання своїх переваг і потенціалу для забезпечення мешканців громади комфортними і безпечними умовами проживання, якісними соціальними та адміністративними послугами, високим рівнем освіти, цікавим дозвіллям та сильною економікою, що базується на поєднанні подальшого розвитку енергетики та впровадження екологічно дружніх технологій в усі сфери життя громади	1. Людський капітал – основа процвітання громади 2. Розбудова медико-соціального простору громади 3. Територія комфортного і безпечного життя 4. Конкурентоспроможна економіка як основа сталого розвитку громади
Стратегія розвитку міста Ладижина до 2025 року [68]	Генеральна мета Стратегії – перетворення міста Ладижина на конкурентоспроможне місто, підвищення рівня добробуту, покращення середовища життя та праці, умов для всебічного розвитку мешканців міста. Ця мета досягається через систему	1. Муніципальні послуги та інфраструктура 2. Охорона довкілля та енергозбереження 3. Економічний розвиток

	цілей та завдань Стратегії, що у свою чергу ґрунтується на вибраних пріоритетах соціального партнерства.	
Проект Стратегії розвитку Бурштинської міської територіальної громади на період до 2030 року [60]	У проєкті Стратегії - місія відсутня	<ol style="list-style-type: none"> 1. Економічна трансформація 2. Соціальна трансформація, комфортне середовище та конкурентоспроможні послуги 3. Добре урядування

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Коробка Олена Григорівна, магістрантка 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «публічне управління та адміністрування» освітньо-професійна програма «публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти kom357k@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Дисциплінарна відповідальність державних службовців та посадових осіб України: етично-правовий аспект» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Коробка О.Г.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Приймак О.М.